

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ  
СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ  
Навчально-науковий інститут бізнес-технологій «УАБС»  
Кафедра фінансів, банківської справи та страхування

Пальоха Юрій Юрійович

**КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА БАКАЛАВРА**

Оцінка рівня тінізації банківського сектору економіки країни

072 «Фінанси, банківська справа та страхування»

Студента 4 курсу Пальохи Ю. Ю.

групи ФБС-61а

Подається на здобуття освітнього ступеня бакалавр.

Кваліфікаційна робота бакалавра містить результати власних досліджень.

Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на

відповідне джерело \_\_\_\_\_ Пальоха Ю. Ю.

(підпис)

Керівник к.е.н., старший викладач \_\_\_\_\_ Бухтіарова А. Г.  
(посада, науковий ступінь) (підпис)

Суми 2020

## АНОТАЦІЯ

кваліфікаційної роботи бакалавра

на тему «ОЦІНКА РІВНЯ ТІНІЗАЦІЇ БАНКІВСЬКОГО СЕКТОРУ

ЕКОНОМІКИ КРАЇНИ»

студента Пальохи Юрія Юрійовича

Актуальність теми кваліфікаційної роботи. «Тіньова економіка» – актуальна економічна проблема сьогодення майже всіх країн світу. Не є виключенням і Україна, тіньова діяльність якої є на досить високих позиціях в усіх сферах її економіки. Тіньова активність в державі досить болісно впливає на вихід із соціально-економічної кризи, ефективний розвиток економіки, а також понижує конкурентоспроможний статус України серед інших країн. Тому ефективно розроблена стратегія боротьби з нелегальною економікою, впровадження нових модернізованих правових актів і законів, підвищення рівня життя населення є насамперед головним пріоритетом для держави і подальшого її розвитку.

Мета кваліфікаційної роботи полягає у здобутті теоретичних та практичних навичок специфіки функціонування банківської системи, рівня тіньової економіки в Україні та визначення основних напрямків її подолання.

Об'єкт дослідження – рівень тінізації економіки банківського сектору.

Предмет дослідження є фінансово-економічні відносини, що виникають в результаті тінізації банківського сектору економіки України.

Основний результат роботи. Тіньова економіка присутня в економіці майже всіх країн світу. Дана діяльність досить болісно впливає на вихід із соціально-економічної кризи, ефективного розвитку економіки, а також значно понижує конкурентоспроможний статус будь-якої країни серед інших країн. В Україні рівень тіньової активності на досить високому рівні, як показують різні методи досліджень, які останнім часом значно удосконалились і дають змогу побачити чітку картину тіньової діяльності. За

останні роки рівень нелегального виведення коштів значно зросла, тому повинні бути створені заходи, а також створений мегарегулятор для ефективної боротьби з тіньовою економікою. Саме завдяки створенню єдиного наглядового органу буде створена нова єдина політика нагляду за економікою, будуть впроваджуватися ефективні закони і нормативні акти, розвиватиметься економіка, буде діяти продуктивна система ідентифікація клієнтів, а саме головне будуть реально працювати процеси детінізації економіки в цілому.

Ключові слова: тіньова економіка, нелегальна діяльність, банківський сектор, банківські операції, методи вимірювання, виведення коштів, детінізація, мегарегулятор.

Основний зміст кваліфікаційної роботи викладено на 25 сторінках, з яких список використаної літератури із 44 найменувань. Робота містить 3 таблиці, 16 рисунків, а також 18 додатків.

Дослідження виконане у рамках держбюджетної науково-дослідної роботи 0120U100473 «Формування інструментарію детінізації економіки України на основі каузального моделювання траєкторій взаємодії фінансових посередників».

Рік захисту роботи – 2020 рік

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ  
СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ  
Навчально-науковий інститут бізнес-технологій «УАБС»  
Кафедра фінансів, банківської справи та страхування

ЗАТВЕРДЖУЮ  
Завідувач кафедри

\_\_\_\_\_  
(науковий ступінь, учене звання)

\_\_\_\_\_  
(підпис) (ініціали, прізвище)  
«\_\_» \_\_\_\_\_ 20\_\_ р

ЗАВДАННЯ ДЛЯ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ БАКАЛАВРА  
за спеціальністю 072 «Фінанси, банківська справа та страхування»

студенту 4 курсу групи ФБС-61а

Пальохи Юрія Юрійовича

1. Тема роботи «Оцінка рівня тінізації банківського сектору економіки країни» затверджена наказом по СумДУ № 0549-III від «30» квітня 2020 року.
2. Термін подання студентом закінченої роботи «10» червня 2020 року.
3. Мета кваліфікаційної роботи полягає у здобутті теоретичних та практичних навичок специфіки функціонування банківської системи, рівня тіньової економіки в Україні та визначення основних напрямків її подолання.
4. Об'єкт дослідження – рівень тінізації економіки банківського сектору.
5. Предмет дослідження є фінансово-економічні відносини, що виникають в результаті тінізації банківського сектору економіки України.
6. Кваліфікаційна робота виконується за матеріалами нормативно-правових документів та законодавчих актів, зокрема пов'язаних з наглядом проведення економічних операцій банківських установ, наукових публікацій та посібників вітчизняних і зарубіжних вчених, статистичних і аналітичних документів Держстат, Держфінмоніторинг, Мінекономрозвитку, НБУ

7. Орієнтовний план кваліфікаційної роботи, терміни подання розділів керівникові та зміст завдань для виконання поставленої мети.

№ пор.	Назва розділу	Термін подання
1	Дослідження науково-методологічних підходів та методів вимірювання обсягів тіньової економіки	до 22.05.2020
2	Аналіз масштабів тінізації банківського сектору економіки України	до 29.05.2020
3	Наслідки тінізації банківського сектору економіки	до 03.06.2020

Зміст завдань для виконання поставленої мети кваліфікаційної роботи бакалавра: дослідити процес тінізації економіки її структуру та причини виникнення, дослідити методи вимірювання обсягу тіньової економіки, провести аналіз тінізації економіки в банківському секторі, провести аналіз масштабів впливу тінізації на економіку, дослідити перспективні шляхи зниження рівня тіньової економіки в Україні, дослідити наслідки тінізації банківського сектору економіки.

8. Консультації щодо виконання роботи:

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв
1	Бухтіарова А. Г.	25.03.2020	25.03.2020
2	Бухтіарова А. Г.	25.03.2020	25.03.2020
3	Бухтіарова А. Г.	25.03.2020	25.03.2020

9. Дата видачі завдання: «25» березня 2020 року

Керівник кваліфікаційної роботи \_\_\_\_\_ Бухтіарова А. Г.  
(підпис)

Завдання до виконання одержав \_\_\_\_\_ Пальоха Ю. Ю.  
(підпис)

## ЗМІСТ

Вступ.....	7
1 Дослідження науково-методологічних підходів та методів вимірювання обсягів тіньової економіки.....	9
2 Аналіз масштабів тінізації банківського сектору економіки України .....	18
3. Наслідки тінізації банківського сектору економіки .....	24
Висновки.....	30
Список використаних джерел.....	32
Додатки.....	37

## ВСТУП

«Тіньова економіка» – актуальна економічна проблема сьогодення майже всіх країн світу. Не є виключенням і Україна, тіньова діяльність якої є на досить високих позиціях в усіх сферах її економіки. Тіньова активність в державі досить болісно впливає на вихід із соціально-економічної кризи, ефективний розвиток економіки, а також понижуює конкурентоспроможний статус України серед інших країн. Тому ефективно розроблена стратегія боротьби з нелегальною економікою, впровадження нових модернізованих правових актів і законів, підвищення рівня життя населення є насамперед головним пріоритетом для держави і подальшого її розвитку.

Особливість української економіки є те, що тіньова діяльність супроводжує економіку країни з моменту створення України, як незалежної держави. Тобто можна сказати, що вона розвивалась з самою країною і на сьогоднішній день її масштаби на стільки великі, що в країні процвітає корупція, відмивання коштів і так звана «економічна злочинність». Прикладом є банківський сектор, через який проходить більшість нелегальних операцій, а причиною такого є не ефективна нормативно-законодавча база, низький рівень наглядової системи і повільні темпи розвитку банківської мережі.

На сьогоднішній день чіткого поняття «тіньова економіка» не існує оскільки дослідити дану діяльність досить важко, а тим паче розробити чіткий і ефективний метод її розрахунку. Досить багато вчених описують її сутність, актуальність, структуру і моделі, ймовірні причини і наслідки, але до сих пір не вдалося провести її глибоке дослідження і виявити найефективніший спосіб боротьби.

Метою кваліфікаційної роботи бакалавра є ознайомлення зі специфікою функціонування банківської системи, закріплення знань досліджених показників рівня тіньової економіки в Україні та визначення основних напрямків її подолання.

Об'єктом є процес дослідження рівня тінізації економіки банківського сектору.

Предметом є фінансово-економічні відносини, що виникають в результаті тінізації банківського сектору економіки України.

У відповідності до мети роботи нами були поставлені наступні її завдання:

- дослідження процесу тінізації економіки її структуру та причини виникнення;
- дослідження методів вимірювання обсягу тіньової економіки;
- аналіз тінізації економіки в банківському секторі;
- аналіз масштабів впливу тінізації на економіку;
- дослідження перспективних шляхів зниження рівня тіньової економіки в Україні;
- вивчення та аналіз реальної тінізації економіки в банківській системі у статистиці та динаміці;
- дослідження наслідків тінізації банківського сектору економіки.

У процесі написання кваліфікаційної роботи бакалавра застосовувалися методи табличного та графічного зображення (при наведенні даних показників діяльності).

Інформаційною базою для написання кваліфікаційної роботи бакалавра слугували підручники та навчальні посібники, періодичні наукові видання, наукові статті, а також статистична інформація.

Дослідження виконане у рамках держбюджетної науково-дослідної роботи 0120U100473 «Формування інструментарію детінізації економіки України на основі каузального моделювання траєкторій взаємодії фінансових посередників».



## **1 ДОСЛІДЖЕННЯ НАУКОВО-МЕТОДОЛОГІЧНИХ ПІДХОДІВ ТА МЕТОДІВ ВИМІРЮВАННЯ ОБСЯГІВ ТІНЬОВОЇ ЕКОНОМІКИ**

Більшість авторів, які досліджують поняття тіньової економіки, все ще стикаються зі складністю його точного визначення. Згідно з одним із загальноживаних визначень, тіньова економіка включає всі незареєстровані в даний час економічні види діяльності, які сприяли б офіційному обчисленню валового національного продукту, якщо діяльність була б зафіксована.

Дослідження терміну «тіньова економіка» можна зустріти в роботах зарубіжних та вітчизняних науковців, однак дослідження наукової літератури виявило різні підходи до трактування даного поняття. Варіанти трактувань досліджених понять наведено в Додатку А.

Так, П. Сміт визначає тіньову економіку як «ринкове виробництво товарів і послуг, легальне чи нелегальне, що уникає виявлення в офіційних кошторисах ВВП». Інакше кажучи, одне з найширших визначень – це «ті економічні види діяльності та дохід, отриманий від них, які обходять або уникають урядового регулювання, оподаткування чи спостереження». Оскільки ці визначення все ще залишають місце для дослідження, таблиця А.1 надає приклади розумного консенсусного визначення тіньової економіки у широкому сенсі.

З Додатку Б очевидно, що широке визначення тіньової економіки включає незареєстрований дохід від виробництва легальних товарів і послуг, від грошових або бартерних операцій – і так включає всі продуктивні господарські дії, які, як правило, оподатковуються, якби вони повідомлялися державні (податкові) органи. У даному дослідженні використовується більш вузьке визначення тіньової економіки, хоча слід зазначити, що це підмножина більш широкого визначення. Визначено, що тіньова економіка включає ринкове виробництво легальних товарів та послуг, які свідомо приховуються від органів державної влади з наступних причин:

- уникнення сплати податків з доходу, доданої вартості чи інших податків;
- уникнення сплати внесків на соціальне страхування;
- уникнення дотримання певних законних стандартів на ринку праці, таких як мінімальна заробітна плата, максимальна тривалість робочого часу, норми безпеки тощо;
- уникнення дотримання певних адміністративних зобов'язань [41].

Таким чином, ми не можемо мати справу з типово незаконною підпільною економічною діяльністю, яка відповідає характеристикам класичних злочинів, таких як грабіж, грабіж, наркоманія тощо. До складу тіньової економіки також доцільно виключати неформальну побутову економіку, яка складається з усіх побутових послуг та виробництва. У Додатку В наведено приклади діяльності, які знаходяться за межами тіньової економіки.

Таким чином, тіньова економіка не охоплює самостійну діяльність фізичної особи, навіть якщо вона буде здійснена для уникнення податків та регулювання, оскільки така діяльність є абсолютно законною. До неї також не входить незаконна діяльність, така як контрабанда наркотиків, хоча в той же час включає виробництво та продаж алкоголю на чорному ринку. Визначення тіньової економіки відіграє важливу роль при оцінці її розміру. Маючи чітке визначення, можна уникнути низки неясностей та суперечок, хоча якась важлива тіньова економічна діяльність буде опущена. Економічна діяльність сприяє збільшенню доданої вартості країни, хоча вони не враховуються в національних рахунках. З економічної та соціальної точки зору м'які форми незаконної зайнятості та їх внесок у сукупну додану вартість можна оцінити досить позитивно [6].

Дослідивши різні форми діяльності можна виокремити 4 групи основних причин існування тіньової економіки, які наведені в Додатку Г.

У багатьох випадках низький рівень доходу примушує людину знаходити різні шляхи для його збільшення. Таким шляхом для досягнення

цілі є приховування реального доходу чи зміна основного виду діяльності, який в даному випадку може бути не зовсім легальним (для осіб які прагнуть надприбутку). Не виключено, що до таких дій людину спонукає нерівномірний дохід та соціальна несправедливість.

Стан економіки країни також можна додати до соціально-економічної причини існування тіньової економіки. Під час кризи буде закономірним те, що рівень тіньової діяльності значно зросте, особливо якщо зросте безробіття, не своєчасна виплата заробітної плати та ін. слугують великим «рушієм» для зростання прихованої економіки [13].

Втрата роботи або не отримання зарплати ідуть на всі умови нелегальної, прихованої діяльності: усна домовленість з роботодавцем, оплата лікарняних і відпускних не проводиться, звільнення без попередження і т. д. Дані умови досить вигідні для роботодавців: працівники зацікавленні в подальшому приховуванні тіньового бізнесу роботодавця, неконтрольована діяльність з боку держави, жодних податків і соціальних внесків та інше.

Найбільшим фактором і стимулом росту тіньової економіки вважається високий рівень оподаткування. Він слугує причиною приховування коштів в країнах з різним типом економіки.

Проведемо дослідження позитивної сторони прихованої економіки. Тінізація господарської діяльності в межах закону слугує позитивним поштовхом для економічного зростання. Тобто приховування одної роботи слугує створення законної діяльності в економіці шляхом придбання сировини, товарів та послуг вироблених законно, то при цьому ВВП зростає.

Зростання прихованої економіки дає нові можливості для законної так і тіньової зайнятості, тобто приховані кошти слугують для купівлі товарів створених легально. На ринку праці значно зросло поглинання прихованим сектором місць працевлаштування на законних ринках праці. Позитивним є те, що зросла кількість місць працевлаштування, а негативним – збільшення нелегальних робочих місць [4].

Прихована економіка слугує підтримці політичній і соціальній рівновазі, за рахунок задоволення потреб офіційної економіки альтернативними можливостями зменшення податкового навантаження. Тобто вхід в тіньову сферу можна пояснити як «демократичний опір оподаткуванню». Зростання рівня оподаткування слугує подальшому росту тіньових операцій і доходу, тим самим підсилює розділення доходу [23].

Слід зазначити те, що низький рівень цін на товари і послуги які пропонує тіньова економіка може викликати завищення темпу інфляції. Якщо буде відсутність реального обігу прихованої діяльності, то на ринку зайнятості можливі негативні наслідки. Це може слугувати до ряду політичних рішень уряду навіть в момент коли не потребує необхідності, в результаті чого буде зростання інфляції і рівня безробіття.

Отже, поняття «тіньова економіка» досить неоднозначне і нестабільне, наслідки якого слід прораховувати як позитивні так і негативні, для запобігання занепаду економіки країни.

Існуючі методи вимірювання тіньової економіки можна розділити на непрямий та прямий підходи. Непрямі підходи, також іноді відомі як «макро» методи, базуються на уявленні про те, що економічна діяльність, звітна чи прихована, залишає за собою помітні сліди або показники, такі як використання електроенергії, використання валюти, операції, офіційні показники участі в робочій силі, і так далі. По суті, ці методи використовують спостережувані показники в різних економетричних специфікаціях (в деяких випадках також включаючи причини тіньової активності) для оцінки справжнього рівня економічної активності. Віднімання зареєстрованої економічної діяльності від оцінки справжньої економічної діяльності дає оцінку тіньовій економіці [2].

Багато непрямих макро-методів покладаються на єдиний показник економічної активності. Наприклад, транзакційний підхід заснований на припущенні, що відношення транзакцій до ВВП є постійним. Обсяг операцій оцінюється як добуток грошової маси (готівкові та поточні депозити) та

швидкість обігу. Визначаючи базовий рік, в якому рівень тіньової економіки, ймовірно, буде дуже низьким (в ідеалі нульовим), метод відстежує зростання загальної економічної активності через час, спостерігаючи зростання обсягу угод. Віднімання офіційного ВВП дає міру тіньової економіки. Обмеження методу полягає в тому, що операції є недосконалим показником економічної діяльності. Наприклад, деякі операції не пов'язані з отриманням доходу, деякі гроші використовуються як магазин цінностей, готівка та депозити чутливі до процентних ставок та інфляційних ставок, а кредитні картки та інші способи оплати також використовуються для транзакцій. Аналогічно, кілька науковців поставили під сумнів припущення про постійне відношення транзакцій до ВВП. Критики зазначають, що спосіб здійснення транзакцій, а отже, і обсяг операцій на одиницю ВВП, змінюється в часі і змінюється в різних країнах, що спричиняє помилки в оцінках тіньової економіки [3].

Підхід до попиту на валюту ґрунтується на припущенні, що тіньові операції здійснюються готівкою, щоб уникнути залишення доказів, які могли знайти органи влади. Згідно з цим припущенням, збільшення розмірів тіньової економіки збільшує попит на готівку. Метод контролює фактори, які природно впливають на попит на готівку, наприклад, звички платежу, процентні ставки, поширеність платіжних карток тощо. Це відбувається шляхом регресування співвідношення грошових коштів до депозитів за природними факторами попиту разом із набором факторів, що спричиняють тіньову економіку. «Надлишковий» попит на готівку (попит, який не пояснюється природними факторами попиту) відноситься до операцій у тіньовій економіці. Метод порівняно простий у здійсненні, і тому він застосовується у великій кількості країн [1].

Описані до цього часу макро методи покладаються на єдиний показник економічної активності. На відміну від цього, метод «множинного показника з декількома причинами» (ММПДП) одночасно враховує безліч причин існування та зростання тіньової економіки (наприклад, податкове навантаження, регуляторне навантаження, ставлення до сплати податків,

безробіття тощо) та численні наслідки або показники тіньової економіки (наприклад, темпи участі робочої сили, відпрацьовані щотижневі години тощо). Метод ММПДП розглядає розмір тіньової економіки як приховану (непомічену) змінну та визначає структурні рівняння, що стосуються тіньової економіки до її причин та показників. З огляду на дані про передбачувані причини та показники, параметри моделі можна оцінити за максимальною вірогідністю. За параметрами можна оцінити відносний розмір тіньової економіки в одній країні або часовий період порівняно з іншою. Для досягнення оцінки фактичного розміру тіньової економіки відносні оцінки повинні бути відкалібровані, використовуючи абсолютний показник тіньової економіки, відомий або вважається правильним. Часто оцінки метода множинного показника калібруються за допомогою оцінок підходу до попиту на валюту (наприклад, Dell'Anno, 2007; Feld i Schneider, 2010; Schneider et al., 2010), роблячи абсолютні значення чутливими не тільки до припущень ММПДП (і помилок) але також припущення (та помилки) підходу до попиту на валюту [7].

Переваги підходу ММПДП включають його гнучкість у тому, що дослідник може включати будь-який перелік причин та показників, які вважаються релевантними; хоча ця гнучкість також може розглядатися як недолік, оскільки різні причини/показники призводять до різних оцінок, і вибір яких причин/показників використовувати дещо суб'єктивно. Ще одна перевага полягає в тому, що ММПДП, як і інші макро методи, легше і дешевше застосовувати у великій вибірці країн та / або періодів часу, ніж прямі методи. Підхід ММПДП також має ряд недоліків і зазнав сильної критики (наприклад, Breusch). Його оцінки чутливі до методу калібрування, і на цьому етапі немає єдиної думки щодо найбільш підходящого методу калібрування. Оцінки ММПДП також можуть бути нестабільними щодо змін у специфікації зразка або моделі (наприклад, Helberger and Knepel)[8].

Непрямий метод, який застосовується багатьма статистичними бюро для включення частини тіньової економіки в офіційний ВВП, заснований на

розбіжностях між статистикою доходів і витрат або між заходами праці, що постачаються домогосподарствами, і робочою силою, використовуваною компаніями. Оскільки міра доходу ВВП повинна дорівнювати мірі витрат ВВП, різниця між цими двома (до внесення коректив для тіньової діяльності) дає певну ознаку активності в тіньовій економіці. Аналогічно, різниця між кількістю робочої сили домогосподарств (наприклад, за результатами опитувань домогосподарств) та сумою, яку використовують компанії (наприклад, із записів соціального страхування) дає певну ознаку незадекларованої зайнятості. Обмеженням таких підходів є те, що розбіжності відображають усі пропуски та помилки в офіційній статистиці, а не лише тіньову діяльність. Крім того, якщо один з вимірювань, що використовуються для обчислення невідповідності, не охоплює всю економічну активність (всі звітні дані плюс усі незадекларовані), а інший фіксує лише зареєстровану діяльність, розбіжність, ймовірно даний метод недооцінить розмір тіньової економіки.

Підводячи підсумок, сила непрямих макро-методів полягає в тому, що їх можна обчислити з відносно невеликими витратами та часом, і, отже, порівняно легко застосувати для порівняння розмірів тіньової економіки у багатьох країнах чи періодах часу. Основні їх обмеження включають: не ясно, до яких частин спостережуваного або незабезпеченого виробництва ці методи включають; ці методи базуються на дуже спрощених і часто нереальних припущеннях; та методи не дуже стійкі, оскільки зміни в припущеннях можуть спричинити суттєво різні результати.

Інша група, прямі методи, спирається на прямі спостереження на мікрорівні, такі як аудит доходів або опитування. Це найдорожчі та трудомісткі методи, але їм вдається подолати багато обмежень, характерних для непрямих методів. Прямі методи рекомендуються для ситуацій, коли важливо точно визначити, яка частина виробництва оцінюється, і коли важлива стабільність вимірювання. Вони також мають перевагу у наданні

детальної інформації про структуру тіньової економіки у різних секторах, регіонах, на підприємствах та в окремих осіб.

Податковий аудит, що проводиться Державною службою доходів (Служба внутрішніх доходів у США), використовувався для оцінки рівня ухилення від сплати податків або «розриву податків». Податковий розрив пов'язаний з тіньовою економікою, оскільки більшість видів діяльності в тіньовій економіці пов'язані з ухиленням від сплати податків. Податковий аудит не є ідеальним для визначення справжнього доходу, включаючи звітні та незадекларовані компоненти. Для подолання цього обмеження Файнштейн розробляє методи «контрольованої виявлення», які оцінюють ступінь обліку ухилення від сплати податків за тим фактом, що аудиторські перевірки виявляють лише не випадкову частку всіх ухилень від сплати податків. Аудити також, як правило, не випадкові, що може зміщувати оцінки, якщо методи оцінки не враховують відсутність випадковості. Інший недолік аудиту полягає в тому, що вони навряд чи можуть зайняти незареєстрованих працівників [5].

Друга група прямих методів заснована на опитуваннях. Основне припущення цих методів полягає в тому, що одиниці спостереження, з яких збираються відповіді, наприклад, керівники компаній, знають і готові ділитися інформацією про ступінь їхньої участі в тіньовій економіці. Kazemier і van Eck наводять приклад опитування на мікрорівні, яке використовується для оцінки частини тіньової економіки. Вони обстежують домогосподарств щодо утримання та ремонту будинку, включаючи питання щодо використання незадекларованої праці та ухилення від сплати податку на будівельні матеріали.

Підходи на основі опитування стикаються з ризиком недооцінки загального розміру тіньової економіки через невідповідну та неправдиву відповідь, враховуючи чутливий характер теми. Цей ризик можна звести до мінімуму, використовуючи ряд методів опитування та збору даних, показаних у попередніх дослідженнях, щоб бути ефективними для отримання більш правдивих відповідей (наприклад, Gerxhani, 2007; Kazemier і van Eck, 1992;



Hanousek and Palda, 2004). До них відносяться гарантії конфіденційності, описуючи опитування як дослідження задоволення урядовою політикою, поступово вводячи найбільш чутливі запитання після менш чутливих питань, формулюючи помилкові запитання непрямим способом і, в ході аналізу, контролюючи фактори, що співвідносяться з потенційною неправдивою відповіддю, наприклад толерантність до неправильного звітування. Хоча ці методи допомагають отримати більш правдиві відповіді, деякі респонденти все ж можуть надати неправдиві відповіді. З цієї причини оціночні розміри тіньової економіки на основі опитування зазвичай розглядаються як нижчі межі оцінок (наприклад, Feld і Schneider, 2010; Williams, 2013). Методи, що базуються на опитуванні, застосовуються також порівняно дорожче, ніж непрямі макро- методи. Перевага методів, заснованих на опитуванні, полягає в тому, що вони дають оцінки на рівні мікрорівень, які характеризують структуру тіньової економіки та можуть дати більш детальне керівництво розробникам політики. Крім того, чітко визначено, які частини спостережуваного або незабезпеченого виробництва включаються до кошторису, а тому можуть бути використані для коригування ВВП для врахування тіньового виробництва. Тобто, опитування здатні надати докази щодо позицій та сприйняття, що також може бути корисним для керівництва в подальшому вирішенні тієї чи іншої проблеми [9,10].

Отже, можна зробити висновок, що на сучасному етапі, чіткого і достовірного метода розрахунку тіньової економіки немає, оскільки фактори які впливають на дані для розрахунків до кінця не відомі. Тим не менш, недосконалі дані в цій області все таки можуть дати приблизне розуміння розміру тіньової економіки.

## **2 АНАЛІЗ МАСШТАБІВ ТІНІЗАЦІЇ БАНКІВСЬКОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ**

Тіньова економіка – це проблема з якої зустрічаються майже всі країни світу. Експерти вважають, що рівень тіньової діяльності в розвиненій країні не повинен перевищувати 15 % від ВВП. Як вважають експерти МВФ значна частка тіньової діяльності має ріст на початкових етапах входу на ринок, але потім знижується з виходом нових законів та нововведень для зниження тіньової економіки.

Глобальною проблемою на даний етап в економіці являється присутність тіньової діяльності. Головну роль в розвитку даної діяльності в Україні відіграють досить повільні темпи та неправильна послідовність економічних перебудов і як правило тіньова економіка являється не причиною, а кінцевим наслідком занепаду законної економічної діяльності.

Показники рівня тіньової економіки в Україні наведені в Додатку Д.

За результатами розрахунків показали, що за останні 4 роки рівень прихованої економіки має тенденцію до зниження, а саме з 2014 року в якому рівень тіньової економіки мав 43 % від обсягу ВВП знизився до 30 % у 2018 році. Дане зниження обумовлене тим, що були впровадженні ефективні реформи для детінізації економіки. За даними експертів показник рівня тіньової діяльності у 2018 році є найнижчим показником за останні 9 років української економіки. Якщо брати до уваги дані зміни обсягу реального ВВП до попереднього року то можна сказати, що даний показник відновив свою позитивну тенденцію, а це означає, що рівень ВВП кожного року зростає. Тобто на даному етапі українська економіка почала нормалізуватися завдяки ефективним діям держави.

За кожною сферою діяльності закріплений певний метод, завдяки якому можна розрахувати рівень тіньової економіки. Але щоб побачити повну картину тіньової діяльності потрібно розраховувати інтегральний показник.

Тобто за рахунок використання методів оцінки рівня тіньової економіки можна побачити загальну тенденцію прихованої діяльності.

Розраховані дані рівня тіньової діяльності за різними методами наведені в Додатку Е.

В результаті аналізу розрахованих даних можна сказати, що в порівнянні з минулими роками в даних методах прослідковується тенденція до зниження.

За методом «витрат населення – роздрібного товарообороту» за останні 5 років рівень тіньової активності знизився з 58 % до 46 % у 2018 році. Даний метод базується більше на припущенні, тобто за цим методом витрати підприємницької діяльності домогосподарств повинні збігатися з оборотом торговельних мереж, а за рахунок їх розбіжностей визначаються рівень тіньової діяльності в даній сфері.

За «монетарним» методом рівень тіньової діяльності знизився з 33 % до 23 % по відношенню до ВВП. За даним методом рівень тіньової економіки розраховується як співставлення ВВП і грошової маси, тобто якщо вони мають розбіжність в зміні показників, то дана розбіжність рахується, як ріст/спад тіньової економіки.

За «електричним» методом рівень прихованої діяльності знизився з 38 % до 27 % за останні 5 років. Зокрема припускають, якщо рівень спожитої електроенергії зростає швидшими темпами по відношенню ВВП, то дана різниця може допускатися, як динаміка зростання нелегальної діяльності.

За даними показників «методу збитковості підприємств» рівень тінізації за останні 5 років знизився з 31 % у 2014 році до 18 % у 2018 році. Розраховані дані за даним методом м'яко кажучи будуть спірними тому, що формуються на припущенні «всі збиткові підприємства насправді прибуткові». Тобто за рахунок поданої збиткової звітності підприємство приховує і тим самим відмиває реальні прибутки.

За методичними розрахунками рівень прихованої економіки за методом збитковості підприємств формується на основі росту збитків або зменшення прибутку підприємств. Розрахувавши даний показник за 2018 рік можемо

сказати, що даній сфері значно знизився за рахунок введених реформ, але нажаль рівень незареєстрованих працівників і заробітних плат в конвертах зріс.

Показник рівня тіньової діяльності за методом збитковості підприємств наведено в Додатку Ж

Розрахувавши показник тіньової активності за даним методом можемо побачити, що рівень її діяльності знизилась на 4 % порівняно з попереднім роком. Дана позитивна тенденція дає змогу сказати, що економіка України почала зміцнюватися, стає більш стабільною, все більше налагоджених зав'язків між галузями економіки. За рахунок цього розвивається інвестиційна діяльність, збільшується виробництва, що дає змогу адаптуватися суб'єктам господарювання до нових функціональних можливостей. Тобто рівень тіньової економіки в даній економічній діяльності знизився за рахунок зниження збитків і поліпшення фінансового стану підприємств.

Показники активності за сферами економічної діяльності наведено в Додатку И.

Провівши аналіз даних показників можна сказати, що загалом за всіма сферами діяльності збереглась тенденція зниження тіньової активності, окрім транспортної діяльності і сільського господарства.

«Фінансова та страхова діяльність» на фоні загальної картини має найвищий показник тіньової діяльності аж 40 % до реального ВВП, хоча рівень її активності в даній сфері знизився з 63 % в 2015 р. до 40 % в 2018 році. Не дивлячись на те, що у банківському секторі ситуація стала досить стабільною, знизилась збитки банківських установ рівень тіньової активності залишається на досить високому рівні в порівнянні з іншими внутрішньоекономічними сферами діяльності.

Другою за величиною стала транспортна діяльність її показник тіньової активності склав 38 %, що на 3 % зріс від попереднього року.

Операції з нерухомістю має стабільну тенденцію до зниження, але також залишаються на високому рівні прихованої активності, їх показник складає 35 %, який в порівнянні з попереднім 2017 роком знизився на 4 %.

Майже на 53 % зниження тіньової активності зазнала добувна промисловість, з 2015 року даний показник знизився на 33 % і в 2018 році склав 30 % до реального ВВП країни. Високим рівнем нелегальної діяльності в даному секторі залишається статус монополіста ринку, який приносить високий дохід країні, а також те, що на основній частині добувних підприємств держава на даний час не має контролю через політичні причини.

Також значного зниження прихованої діяльності зазнала і переробна промисловість, її показник за останні роки знизився з 55 % в 2015 р. до 22 % в 2018 році. Причиною зниження тіньових показників є ріст високотехнологічних підприємств, завдяки яким зріс попит і конкурентоспроможність на їх продукцію в країні, а також збільшення виробництва на експорт.

Майже на 60 % нелегальна активність знизилась в сфері будівництва, показник якого знизився з 48 % в 2015 р. до 20 % в 2018 році, причиною даного зниження стали більш жорсткі вимоги до забудовників і зниження заморожених будівельних проектів з яких нелегально вивели кошти в офшори.

Одним з найнижчих показників тіньової активності є в оптовій і роздрібній торгівлі, рівень якої є 18 % до ВВП. Причиною таких низьких показників є зниження підприємств торгівлі, збільшення легальних підприємств і збільшення обсягів товарообігу в даній галузі.

Сільське, лісове і рибне господарства це єдина сфера діяльності в якій протягом аналізованого періоду прослідковувався ріст тіньової діяльності, показник зріс з 7 % в 2015 р. до 12 % в 2018 році (протягом 2017-2018 рр. даний показник мав незмінну тенденцію). Показник тіньової активності в даній сфері економіки є найнижчим серед інших. Причиною росту є низький рівень підтримки даного сектору з боку держави.

Розрахунок даних тіньової економіки за звичайним та удосконаленим методом витрат населення наведено в Додатку К.

Згідно з розрахованих даних найбільший рівень тіньової активності припадає саме на метод витрат населення, показник якого в 2018 році склав 46 %, який за останні 5 років знизився на 12 % від обсягу реального ВВП. Слід зазначити, що підвищення заробітної плати, зниження натиску на ринок праці шляхом пом'якшення податкового навантаження дали позитивні зрушення для мінімізації рівня тіньової економіки. Не можна не звернути увагу на збільшення попиту на продукцію і різні види послуг на ринках також слугує позитивній тенденції в процесі детінізації економіки.

Згідно розрахункам удосконаленого методу витрат населення рівень тіньової діяльності значно вищий ніж за розрахунками стандартного методу. За даним методом прослідковується досить повільне зниження тіньових процесів. Протягом останніх 3 років зниження показника відбувалося всього на 1 % кожного року і станом на 2018 рік рівень активності становив 54 %, що на 8 % більше від розрахованого показника за стандартним методом станом на 2018 рік. Це свідчить про те, що рівень попиту на товари та купівельна спроможність у підприємств значно зросли за останні роки.

Тенденція рівня тіньової діяльності за електричним методом наведено в Додатку Л.

Проаналізувавши розрахунки тіньової економіки за електричним методом можемо сказати, що рівень її активності в секторі використання електроенергії має позитивну тенденцію до зниження. За останні 5 років рівень тіньової активності знизився на 11 % і станом на 2018 рік сягає 27 % від обсягу зареєстрованого ВВП. Це свідчить про те, що приріст реального ВВП за рахунок раціонального і економного використання ресурсів електроенергії за умов підвищення тарифів приніс позитивний результат в зниженні тіньових тенденцій.

Рівень тіньової активності за звичайним і удосконаленим монетарним методом наведено в Додатку М.

За звичайним монетарним методом розрахунку тіньової економіки можемо побачити, що в 2014 році рівень тіньової активності складає 33 %, саме показник даного року був найвищим протягом усього аналізованого періоду. Починаючи з 2014 року її рівень різкими темпами іде на спад і станом на 2018 рік показник сягає позначки в 23 %

Дані удосконаленого монетарного методу показують значно більші показники протягом аналізованого періоду. Протягом 2014-2016 рр. показник за даним методом був на позначці 40 % в 2017 році знизився на 2 %, але за даними 2018 року даний показник зріс на 1 % і станом на 2018 рік складає 39% від реального ВВП. На нашу думку дані за удосконаленим методом є більш реальними, оскільки вони точніше показують рівень коштів, який знаходиться в обороті поза банківськими установами і які є більш доступними для відмивання.

Отже, можна зробити висновок, що рівень тіньової економіки в Україні ще залишається на досить високому рівні, як показують різні методи розрахунку. Впровадження нових перебудов і системно важливих інструментів на сучасному етапі є досить низькими і повільними для стабільного розвитку детінізації економіки. На сьогоднішній день головною загрозою для української економіки є закріплення і удосконалення протидії тіньових процесів законам і нормативно-правовим актам впроваджених в систему. Тому задля перешкодження розвитку тіньової активності уряду і уповноваженим органам потрібно насамперед боротися з низькою активністю розвитку економіки в країні, знижувати рівень корупції і відмивання коштів, впровадження ефективних реформ в судовій системі, сприяти росту експорту і розвитку конкурентоспроможності внутрішнього ринку і саме головне сприяти прозорості операцій в кожному секторі економіки. Тільки після впровадження вище переліченого розвиток детінізації економіки набуде ефективного для боротьби оберту.

### 3. НАСЛІДКИ ТІНІЗАЦІЇ БАНКІВСЬКОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ

На думку вітчизняних експертів, найбільший рівень тіньової діяльності припадає саме на початок 90-х, оскільки відсоток її активності складав більше ніж 60 по відношенню до ВВП. В той момент нелегальний сектор захопив майже всі сектори виробництва на ринку України. В даний період рівень депозитних вкладів був досить значний, але рівень готівкового обороту поза банківською системою користувався значним попитом. Тобто за рахунок прихованого обороту грошей і високий рівень їх відмивання спонукав росту тіньової активності [44].

Слід зазначити, що на сучасному етапі в Україні діє Державна служба фінансового моніторингу (Держфінмоніторинг), яка виконує нагляд і аналіз економіки для виявлення і перешкоджанню відмивання коштів [18].

Комерційні банки завжди були учасниками різних нелегальних схем в українській економіці. Так за рахунок великого розміру тіньової активності в Україні збільшились розміри активних операцій по відмиванню коштів.

На даний час можна підкреслити декілька етапів відмивання коштів в банківському секторі:

Перший – «Розташування» на якій багато хто хоче уникнути процедуру ідентифікації особи для розміщення коштів в банку. На даній стадії проходить багато нелегальних операцій таких як:

- використання підроблених документів юридичних і фізичних осіб;
- переведення коштів декілька раз на один рахунок сумами, які не підлягають перевірці відповідних структур;
- проведення обміну коштів різної номінальної вартості;
- відкриття нелегальних підприємств з «легальною» діяльністю;
- хабар керівній особі банку;
- надання фальшивих документів реального походження доходу.



На другому етапі «Відокремлення» проходять процеси розмежування нелегальних доходів та їх джерел надходження, більшість операцій на даній стадії саме міжнародні фінансові операції в банківській діяльності. Завдяки різним офшорним зонам і країнам з низьким рівнем регулювання фінансової системи проводяться різні спекуляції з грошима та процеси їх відмивання. Слід зазначити, що на другій стадії за допомогою дилерських і брокерських компаній проходять процеси приховування реального походження коштів.

Третій етап «Інтеграція» це процес поєднання «брудних» і законних коштів шляхом інвестицій. На даному етапі процес узаконення коштів досить тяжкий для коштів незаконного походження тому, що для цього потрібна ідентифікація особи і самих коштів [27].

Згідно за пунктом 18 постанови Національного банку України № 492 від 12.11.2003 (поточна редакція від 17.01.2020) банкам забороняється відкривати анонімні(номерні) рахунки. Банк відкриває рахунок лише після здійснення його ідентифікації і верифікації банком [32].

Ріст відмивання коштів і легалізація злочинних коштів став поштовхом для розробки системи ретельного нагляду і аналізу банківського сектору, після якого НБУ опублікував 7 найпоширеніших схем відмивання коштів в Україні (рисунок 3.1).

Перша схема «Виведення капіталу» являє собою продаж юридичною особою України певного товару закордонному клієнту на визначену суму в 30 млн. євро (дана валюта була зазначена в договорі). Однак під час виконання договору дана валюта змінюється клієнтом з євро на білоруський рубль, яка в даний час значно нижча по курсу. Тобто замість 30 млн. євро на рахунок української юридичної особи надходить 30 млн. білоруських рублів (11,5 млн. євро), а різниця в 18,5 млн була виведена. Банк бачивши дані контрактів провів операції, фактично валютні операції були зняті з контролю і дана інформація не була передана в необхідну службу (Додаток Н).

Другу схему «Переведення в готівку» можна описати даним чином, що група фізичних осіб зняла з платіжних карток готівку на певну суму для оплати

послуг. Дані кошти дійшли до особи одержувача під приводом оплати наданих послуг, хоча дана особа ніяких відносин з даною групою фізичних осіб не мала, як і самої ліцензії. Банк не дивлячись на велику суму коштів провів операції без перевірки необхідних ліцензій. Тобто не законне виведення коштів було проведено через банк, як законна готівкова операція (Додаток П).

Досить розповсюджена третя схема «Корупційна», в ній підприємство проводить тендер на закупівлю певного товару. Після отримання коштів одна сума пішла за призначенням, а інша була виведена в готівку під приводом кредиту (Додаток Р).

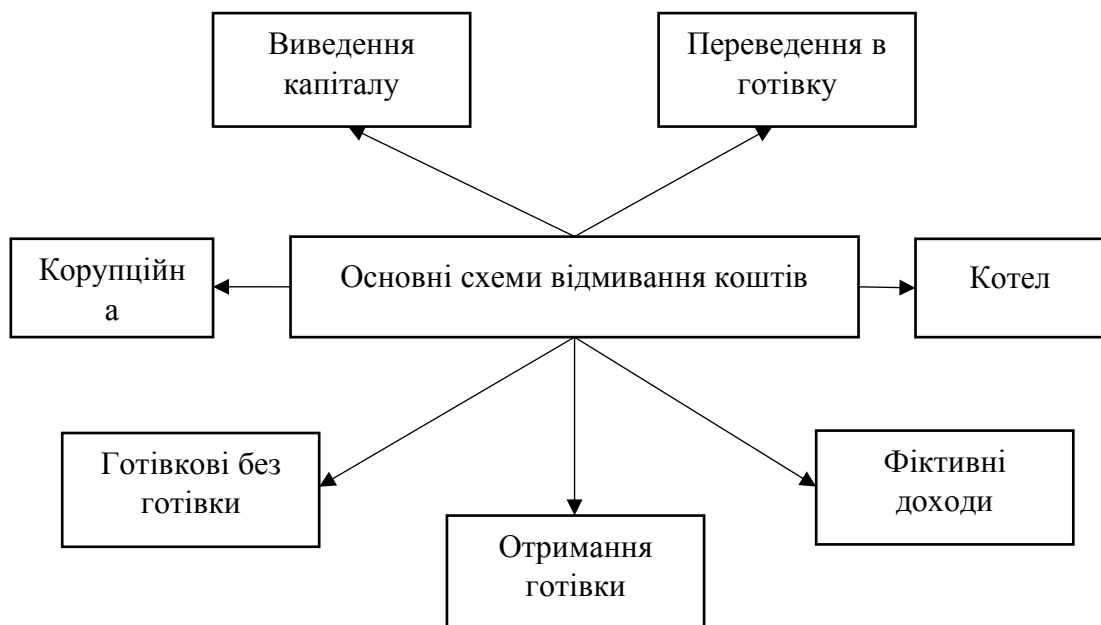


Рисунок 3.1 – Основні схеми відмивання коштів [37]

Наступна схема по відмиванню грошей має назву «Котел» в ній беруть участь юридичні особи, які користуються готівковим і безготівковими розрахунками. Тобто одна особа не користується інкасацією, а продає іншій готівку під прикриттям будь-якого товару на певну суму і отримує дану суму в безготівковій. Інша особа замість товару отримує готівку (Додаток С).

П'ята схема «Фіктивні доходи» дещо складніша тому, що за даною схемою залучено вагома кількість учасників. Банком надається кредит компанії, яка займається купівлею цінних паперів. Дана компанія допомагає в

купівлі ЦП фіз.особам шляхом фінансової допомоги. Далі фіз.особи продають ЦП і даний дохід від їх продажу вносять в декларацію доходів. Дана операція проходить дане коло декілька раз за день, тим самим збільшуючи фіктивні доходи фізичних осіб (Додаток Т).

Шоста схема «Отримання готівки» досить проста, оскільки певна кількість юр.осіб проводила через банк оплату за певну отриману послугу. В даній послугі кількість учасників була обмежена. Тобто банк видав готівку отримувачам за ніщо (Додаток У).

Остання схема «Готівкові без готівки». За даною схемою компанія провела закупку карток для поповнення рахунку, які потім ввели в продаж за готівкові кошти, але кошти на рахунки осіб не зараховувалися (Додаток Ф).

Після оприлюднення даних схем управління банків повинно переглянути свою політику стосовно наглядової системи, тобто її удосконалення для зменшення ризику відмивання грошей.

На основі вище сказаного можемо розглянути процес банківського нагляду, я однієї з ризикових причин росту тінізації і виведення грошей. Часто в банківському секторі банк і уповноважений наглядовий орган не може повністю прослідкувати, а тим паче врегулювати певні ризики. Але завдяки наглядовому органу можна запобігти виведення капіталу банку і його банкрутства.

Нагляд за банківською діяльністю можна поділити на 3 етапи:

– «зародження» на даному етапі проходить наглядовий процес банку за його нормативними показниками капіталу, процесом реєстрації і отримання ліцензії від НБУ. Проводиться аналіз статуту банку, аналіз бізнес-моделі, перевірка фінансового стану управителів банку, перевірка професійних навичок і т. д.;

– «становлення» на цьому етапі наглядовий орган контролює банківську установу в процесах виконання нормативів НБУ, покриття збитків в процесі діяльності і усунення кризових явищ, які можуть зашкодити роботі банку. На даному етапі проводиться контроль фінансової стабільності,

проходять інспекційні і аудиторські перевірки, застосовуються різні заходи впливу для покращення і вдосконалення роботи банківської установи;

– «згасання» цей етап самий складний тому, що наглядовий орган контролює процес відновлення банку тобто виведення з кризи, або навпаки супроводжує процес виведення банку з ринку.

В кожній країні діє своя наглядова система за банківською діяльністю, а також орган який відповідальний за його проведення. Наприклад в Нідерландах, Україні, Іспанії, Росії, Болгарії і в багатьох інших країнах виконуючим наглядовим органом за банківською діяльністю виступає саме центральний банк.

У Китайській Народній Республіці наглядову функцію за банками виконує КРБД ( комісія з регулювання банківської діяльності ) [28].

Слід зазначити, що на даний момент у високо розвинутих країнах наглядова функція за банківським сектором покладена на мегарегулятор, який виконує нагляд не тільки за банківським сектором, а й за фінансовим в цілому. Структура, як мегарегулятор була створена в Угорщині, Англії, Японії, Південній Кореї, Сінгапурі та в багато інших розвинених країнах.

В кожній наглядовій системі є свої переваги і недоліки, які потрібно враховувати при виборі тієї чи іншої моделі, адже вибір повинен бути стратегічно підкріплений, повинні бути прораховані всі можливості країни задля уникнення ризиків для економіки.

На сучасному етапі існує три моделі нагляду: інституційна(за секторами), нагляд за завданнями та модель єдиного нагляду. Найпоширенішою у світі є інституційна модель нагляд, вона була сформована на основі закріплення за уповноваженим органом певного сектору економіки. Хоча дана модель є досить прогресивною в подальшому розбіжності між уповноваженими наглядовими органами буде лише погіршувати стан економіки. Модель нагляду завданнями функціонує на базі пруденційного нагляду кожного уповноваженого органу, дана модель є найменш ефективною і громіздкою. Попри всі недоліки на думку науковців найефективнішою

наглядовою системою є модель єдиного нагляду, адже саме завдяки цій моделі регулювання і нагляд за різними секторами економіки буде виконувати один уповноважений орган. Дана модель є універсальною і модернізованою для економіки, що дає змогу для більшого удосконалення і розширення можливостей вітчизняної фінансової системи і в подальшому впровадження об'єднаних фінансових продуктів.

Створений мегарегулятор повинен бути інституційно незалежним від інших державних органів, мати можливість вносити поправки і створювати законопроекти для впровадження їх в дію [34].

Отже можна зробити висновок, на сучасному етапі головною проблемою тіньової діяльності є удосконалені законодавчі акти і їх активне впровадження в банківський сектор. У даний момент значну роль відіграє підтримка стабільності банківського сектору і виконання банками встановлених нормативів НБУ. Тому буде доречним створення мегарегулятора, щоб закріпити банківський сектор через який проходить велика кількість нелегальних фінансових операцій. Впровадження системи мегарегулятора буде позитивно відобразитися на банках, адже дані установи зможуть самостійно справлятися з усіма ризиками завдяки прогресивній політиці єдиного наглядового органу. Для забезпечення ефективної і прогресивної роботи банківської установи мегарегулятор не повинен обходитися лише стандартними операційними перевітками, адже розвиток тіньової активності відбувається шаленими темпами. Удосконалення ідентифікаційних процесів, поглиблення перевірок операцій юридичних і фізичних осіб з великими сумами, зменшення ризику маніпуляції коштів, закріплення національної валюти та багато інших операцій завдяки яким мегарегулятор зможе досягнути зниженню ризиків, зменшення відмивання коштів і активному розвитку банківського сектору і в цілому економіки.

## ВИСНОВКИ

Виконане дослідження для написання кваліфікаційної роботи бакалавра дає змогу зробити наступні висновки.

Поняття «тіньова економіка» ще довгий час буде актуальною проблемою для дослідження, оскільки її визначення є досить неоднозначним, нестабільним і не до кінця дослідженим, наслідки якого потрібно досить ретельно прораховувати для подальшої розробки ефективної боротьби з даним негативним для економіки явищем.

Тіньова економіка досить складне економічне явище, яке насамперед пов'язано з нелегальними економічними операціями у всіх секторах економіки. За останні роки її діяльність значно розвинулась і має вагомий негативний важіль на загальноекономічний розвиток української економіки.

В сучасний час тіньова діяльність присутня майже в усіх країнах світу, але для високорозвинутих країн її активність повинна не перевищувати більше 10 % до обсягу реального ВВП. Присутність в економіці країни незаконної діяльності створює масу нелегальних операцій, які в свою чергу підкреслюють неефективну законодавчу базу і низький рівень наглядових і контролюючих органів.

На даному етапі розроблено досить велика кількість методів розрахунку тіньової економіки, які можливо застосовувати в різних галузях економіки. Позитивною стороною є те, що методи розрахунку постійно вдосконалюються, оскільки фактори впливу до кінця не досліджені і мають постійні зміни. Тим не менш, недосконалі дані які в той час постійно змінюються дають можливість для уряду країни побачити приблизну негативну картину розміру тіньової активності в економіці України.

Що стосується рівня тіньової діяльності в українській економіці можна сказати, що країна поступово стабілізує стан економіки і розробляє різні більш ефективні методи детінізації економіки, але рівень даної діяльності ще

залишається на високому рівні, оскільки з кожним роком кількість незаконних схем і операцій, які допомагають приховати або вивести кошти збільшується з шаленою швидкістю. На сьогоднішній день в країні ведеться активне впровадження законів і правових актів детінізації економіки, поліпшення умов для діяльності підприємств, впровадження модернізованих наглядових систем, зміна загальноекономічної політики, дані заходи підвищують довіру населення і поліпшує стан загальної конкурентної спроможності країни на міжнародних ринках. Уряд досить активно впроваджує протикорупційні заходи, проводить активний аналіз банківського сектору для зниження виведення коштів в офшорні зони, проводить активні зміни в судовій реформі, а також запозичує закордонний економічний досвід, що насамперед показує зацікавленість держави в її подальшому розвитку економіки і подальше викорінення з неї тіньової активності.

Завдяки політиці НБУ було розкрито найпопулярніші схеми виведення коштів, що в подальшому стимулюватиме весь банківський сектор в ретельній перевірці всіх клієнтів і удосконалення процесу їх ідентифікації. Тому після більшої стабілізації економіки буде доречним створення мегарегулятора, що в подальшому позитивно відобразиться на банківському секторі, в основному на його активності, діяльності і прозорості проведених операцій. За рахунок створення мегарегулятора процес впровадження нових ініціатив, внесення поправок буде більш швидший і контрольований. Тобто за рахунок мегарегулятора буде удосконалена робота наглядового, контролюючого і законодавчого процесів, що дасть змогу прискорити в країні процес детінізації.

## СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Baranov, S. O. (2015) Shadow economy: the essence, causes, socio-economic consequences and ways to overcome in Ukraine. *Visnyk Natsionalnoi akademii derzhavnoho upravlinnia pry Prezydentovi Ukrainy*, No. 3, pp. 47–55.
2. Feld, L. P. and F. Schneider (2010), «Survey on the shadow economy and undeclared earnings in OECD countries», *German Economic Review*, 11(2): 109–49.
3. Ghezzi, S. (2009), «The fallacy of the formal and informal divide: lessons from a post-Fordist regional economy», in E. Marcelli, C.C. Williams and P. Joassart (eds), *Informal Work in Developed Nations*, London: Routledge.
4. Hazans, M. (2011), «Informal workers across Europe, evidence from 30 countries», Discussion and background paper, World Bank P112988, University of Latvia.
5. Herwartz, H., F. Schneider and E. Tafenau (2009), «One share fits it all? Regional variation in the shadow economy in the EU regions», Discussion paper, Universities of Linz and Kiel.
6. Hvidtfeldt, C., B. Jensen and C. Larsen (2011), «Undeclared work and the Danes», University Press of Southern Denmark, June. English summary reported in: News, Rockwool Foundation Research Unit, March, Copenhagen, Denmark.
7. Kharazishvili, Yu. M. (2017) Light and shadow of Ukraine's economy: growth and modernization reserves. *Ekonomika Ukrainy*, No. 4, pp. 22–45.
8. Khomiak, K. A. (2015) Shadow economy: typology of forms of manifestation of the economy. *Naukovyi visnyk Lvivskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav. Seriya ekonomichna*, No. 1, pp. 155–164.
9. Schneider, F. (ed.) (2011), *Handbook on the Shadow Economy*, Cheltenham: Edward Elgar.



10. Schneider, F. and D. Teobaldelli (2012), «Beyond the veil of ignorance: the influence of direct democracy on the shadow economy», CESifo Working Paper M03749, University of Munich, Munich.
11. Актуальні методи і способи легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансування тероризму [Електронний ресурс] / Державна служба фінансового моніторингу України. – Режим доступу : <http://www.sdfm.gov.ua/content/>.
12. Боронос В. Г. Фінансовий потенціал території у державній фінансовій політиці : методологія і практика управління : дис. доктора економ. наук : 26.10.12 / В. Г. Боронос. – Суми, 2012. – 434 с.
13. Варналій З. С. Тіньова економіка: сутність, особливості та шляхи легалізації : монографія / З. С. Варналія. – К. : НІСД, 2006. – 576 с.
14. Варналій З. Шляхи детінізації економіки України та її особливості / З. Варналій // Банківська справа. – 2007. – № 2. – С. 56–66.
15. Гарімович Б.Р. Особливості тіньової економіки в Україні [Електронний ресурс] / Б.Р. Гарімович // Управління розвитком. – 2014. – № 4. – С. 138-140. – Режим доступу до ресурсу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Uproz\\_2014\\_4\\_59](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Uproz_2014_4_59).
16. Гречишкіна О.О. Визначення структурних елементів неформальної економіки [Електронний ресурс] / О.О. Гречишкіна // Часопис економічних реформ. – 2014. – № 2. – С. 13-18. – Режим доступу до ресурсу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Cher\\_2014\\_2\\_6](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Cher_2014_2_6)
17. Державна служба статистики України [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
18. Державна служба фінансового моніторингу України [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://www.sdfm.gov.ua..>
19. Доповідь МВФ з питань глобальної фінансової стабільності [Електронний ресурс] – Режим доступу : [http://www.bank.gov.ua/Bank\\_supervision/Foreing\\_rep.pdf](http://www.bank.gov.ua/Bank_supervision/Foreing_rep.pdf).

20. Жаліла Я.А. Тіньова економіка в Україні: масштаби та напрями подолання: аналітична доповідь / Я.А. Жаліла, Т.А. Тищук, Ю.М. Харазішвілі, О.В. Іванов. – К. : НІСД, 2011. – 96 с.
21. Звіт про фінансову стабільність: [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: [https://bank.gov.ua/admin\\_uploads/article/FSR\\_2019-R1.pdf?v=4](https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/FSR_2019-R1.pdf?v=4)
22. Користін О.Є. Економічна безпека: Навчальний посібник / О.Є. Користін, О.І. Барановський, Л.В. Герасименко О. М. Джужі. – К.: Алерта; КНТ ; Центр учбової літератури, 2013. – 368 с.
23. Краус Н.М. Класифікаційні аспекти взаємодії легального та нелегального секторів економіки / Н.М. Краус // Науковий вісник Полтавського університету 36 споживчої кооперації України: Серія: Економічні науки. – Полтава: РВВ ПУСКУ, 2009. – № 1 (32). – С. 29 – 33.
24. Лопатін О.К. Макроекономічна модель тіньової економіки України / О.К. Лопатін // Актуальні проблеми економіки. – 2008. – № 10. – С. 8–9.
25. Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://www.me.gov.ua/?lang=uk-UA>.
26. Міщенко В. Еволюція банківського нагляду: європейський досвід / В. Міщенко, В. Крилова, Є. Швець // Вісник НБУ. – 2007. – № 7 (137). – С. 5–10.
27. Особливості існування тіньової економіки в Україні: [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://www.ekonomikam.com/ecfins-566-2.html>.
28. Офіційний сайт Народного Банку Китаю [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://www.pbc.gov.cn/>.
29. Петрик О. Якою має бути організаційна структура банківського нагляду в Україні? / О. Петрик // Вісник НБУ. – 2009. – № 3 (133). – С. 3–6.

30. Подмазко О. М. Організаційно-економічні засади детінізації економіки України : дис. кан. економ. наук / О. М. Подмазко. – Одеса, 2015. – 225 с.
31. Попович В. М. Економіко-кримінологічна теорія детінізації економіки : монографія / В. М. Попович. – Ірпінь : Академія державної податкової служби України, 2001. – 546 с.
32. ПОСТАНОВА 12.11.2003 № 492 Про затвердження Інструкції про порядок відкриття і закриття рахунків клієнтів банків та кореспондентських рахунків банків – резидентів і нерезидентів [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1172-03>.
33. Приварникова І.Ю. Тіньова економіка України : причини, обсяги та шляхи їх зменшення / І.Ю. Приварникова, К.В. Степанюк // Держава та регіони. Сер : Економіка та підприємництво. – 2010. – № 2. – С. 163 – 167.
34. Рибчак О.С. Організаційно-економічні передумови детінізації економіки України. Економіка та підприємництво: Збірка наукових праць молодих учених та аспірантів. Відп. ред. І.В. Луняк. – К.: КНЕУ, 2013. Вип. 23. 2 – 400 с. (С. 16– 22).
35. Рисін В. Особливості побудови національної системи оцінювання ризиків відмивання грошей / В. Рисін // Вісник НБУ. – 2010. – С. 65–69.
36. Розкриття НБУ основних схем відмивання грошей банками: [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://finclub.net/ua/analytics/natsbank-rozkryv-7-osnovnykh-skhem-vidmyvannia-hroshei-bankamy.html>
37. Сайт Національного банку України [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://bank.gov.ua>.
38. Степаненко А. Боротьба з «відмиванням» грошей у банківському секторі економіки / А. Степаненко // Банківська справа. – 2003. – № 5 (53). – С. 3–10.
39. Сутність тіньової економіки та шляхи її подолання: [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://udau.edu.ua/library.php?pid=289>.

40. Тенденції тіньової економіки в Україні: [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: [http:// www.me.kmu.gov.ua](http://www.me.kmu.gov.ua).
41. Тіньова економіка в країні: [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://www.kiis.com.ua/?lang=rus&cat=reports&id=897&page=1&t=6>
42. Тіньова» економіка України та напрями законодавчої стратегії її обмеження: Верховна рада України / За ред. В.О. Мандибури. – К.: Парламент, 2012.– С. 103-105.
43. Ткаченко А.В. Тіньова економіка та її вплив на економічну систему [Електронний ресурс] / А.В. Ткаченко // Бізнес Інформ. – 2012. – № 10. – С. 47-51. – Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/binf\\_2012\\_10\\_11](http://nbuv.gov.ua/UJRN/binf_2012_10_11). 37
44. Центр економічних досліджень та прогнозування "Фінансовий Пульс" [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://finpuls.com>.

ДОДАТКИ

**ДОДАТОК А**  
**НАУКОВО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ**  
**СУТНОСТІ ПОНЯТТЯ «ТІНЬОВА ЕКОНОМІКА»**

Таблиця А.1 – Науково-методологічні підходи до визначення сутності поняття «тіньова економіка» [12; 13; 30; 31]

Автор	Визначення
Турчинов О., Бородюк В.	Тіньова економіка – це економічна діяльність, яка не враховується і не контролюється офіційними державними органами, а також діяльність, спрямована на отримання доходу шляхом порушення чинного законодавства.
Попович В.	Тіньова економіка – це такий стан розвитку кризових, криміногенних процесів в економіці, коли доходи злочинного походження стали засобом скоєння нових, нерідко більш небезпечних злочинів, а отримані за рахунок їх скоєння доходи перестали носити споживчий характер, а трансформувались у базу відтворення незаконних капіталів і криміногенного потенціалу в усіх сферах цивільно-правових, організаційно-регуляторних і суспільно- економічних відносин.
Нагребельний В.	Тіньова економіка – це економічна діяльність, яка пов’язана з незаконним привласненням особою або групою осіб частини створеної вартості або частки майна через різного роду викривлення об’єктивної інформації про рух грошових коштів та матеріальних цінностей, спотворення даних первинного обліку для заплутування джерел походження доходів, а також через реалізацію методом лобіювання відповідних законодавчих норм і нормативів, схем корисливого перетікання капіталів, здійснення яких не підпадає під кримінальну відповідальність, але зумовлює матеріальні втрати державних або підприємницьких структур та окремих громадян.
Головач В., Шелудько Н.	Тіньова економіка – неконтрольоване суспільством виробництво, розподіл, обмін і споживання товарно-матеріальних цінностей і послуг; приховані від органів державного управління і суспільства соціально-економічні відносини між окремими громадянами, соціальними групами з використання майна в корисних особистих або групових інтересах.
Тацій В.	Тіньова економіка – це економічна діяльність, яка з якихось причин не враховується офіційною статистикою і не потрапляє до валового національного продукту. Вона проявляється у сукупності нелегальних і псевдолегальних операцій, що забезпечують рух речей, прав, дій як у нелегальній, так і в легальній сферах економіки.

Продовження таблиці А.1

Автор	Визначення
Савченко І., Іорданов А.	Тіньова економіка – це економічна діяльність, яка не відображається в обліку та звітності суб'єктів підприємницької діяльності, а також не враховується і не контролюється державними органами і (або) спрямована на отримання неконтрольованого державою доходу, шляхом порушення чинного законодавства, від якої держава неoderжує надходжень.
Варналій З. С.	Тіньова економіка – це складне соціально-економічне явище, щ представлено сукупністю неконтрольованих і нерегульованих як протиправних, так і законних, але аморальних, економічних відносин між суб'єктами економічної діяльності з метою отримання доходу за рахунок приховування доходів і ухилення від сплати податків.
Ярмоленко А.	Тіньову економіку можна визначити як фактично неконтрольоване суспільством виробництво, розподіл, обмін та споживання товарно-матеріальних цінностей та послуг.
Мандибура В.	Тіньова економіка – господарсько-комерційна діяльність, яка внаслідок певних причин (інколи і історично виправданих), прагне уникнути державного обліку та контролю.
Сміт Ф.	Тіньова економіка полягає у виробництві на ринку товарів та послуг, законне чи незаконне, яке не виявляється в офіційних оцінках валового внутрішнього продукту (ВВП)
Томас Дж.	Тіньова економіка – це діяльність, яка не була врахована при розрахунку національного доходу.

**ДОДАТОК Б**  
**ТАКСОНОМІЯ ВИДІВ ПІДПІЛЬНОЇ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

Таблиця Б.1 – Таксономія видів підпільної господарської діяльності

Вид діяльності	Грошові операції	Негрошові операції	
Незаконна діяльність	Торгівля краденими товарами; торгівля наркотиками і виробництво; проституція; азартні ігри; контрабанда; шахрайство; торгівля людьми, незаконний обіг наркотиків та торгівлю зброєю.	Бартер наркотиків, викрадених товарів, контрабанда тощо; виробництво або вирощування наркотиків для власного користування; крадіжка.	
Незаконна діяльність	Ухилення від сплати податків	Уникнення сплати податків	Ухилення від сплати податків
	Неzareєстрований дохід від самозайнятості; заробітна плата, заробітна плата та активи від незадекларованої роботи, пов'язаної з юридичними послугами та товарами	Знижки працівників; додаткові пільги	Бартер юридичних послуг та товарів



**ДОДАТОК В**  
**ВИБІРКА ДІЯЛЬНОСТІ ТА ТІНЬОВА ЕКОНОМІКА**

Таблиця В.1 – Вибірка діяльності та тіньова економіка

Діяльність	Внутрішня або зовнішня тіньова економіка	Причина, якщо зовнішня
Продаж наркотиків	Зовнішня	Діяльність не законна
Виплата будівельнику готівкою, дохід не декларується	Внутрішня	–
Будівельні роботи, виконані власником дому	Зовнішня	Самостійна діяльність не підлягає оподаткуванню та регулюванню
Купівля сигарет перевезених контрабандно з країн ЄС	Внутрішня	–
Підроблення легального виробництва товару такого як сигарети	Внутрішня	–

ДОДАТОК Г  
ПРИЧИНИ ІСНУВАННЯ ТІНЬОВОЇ ЕКОНОМІКИ

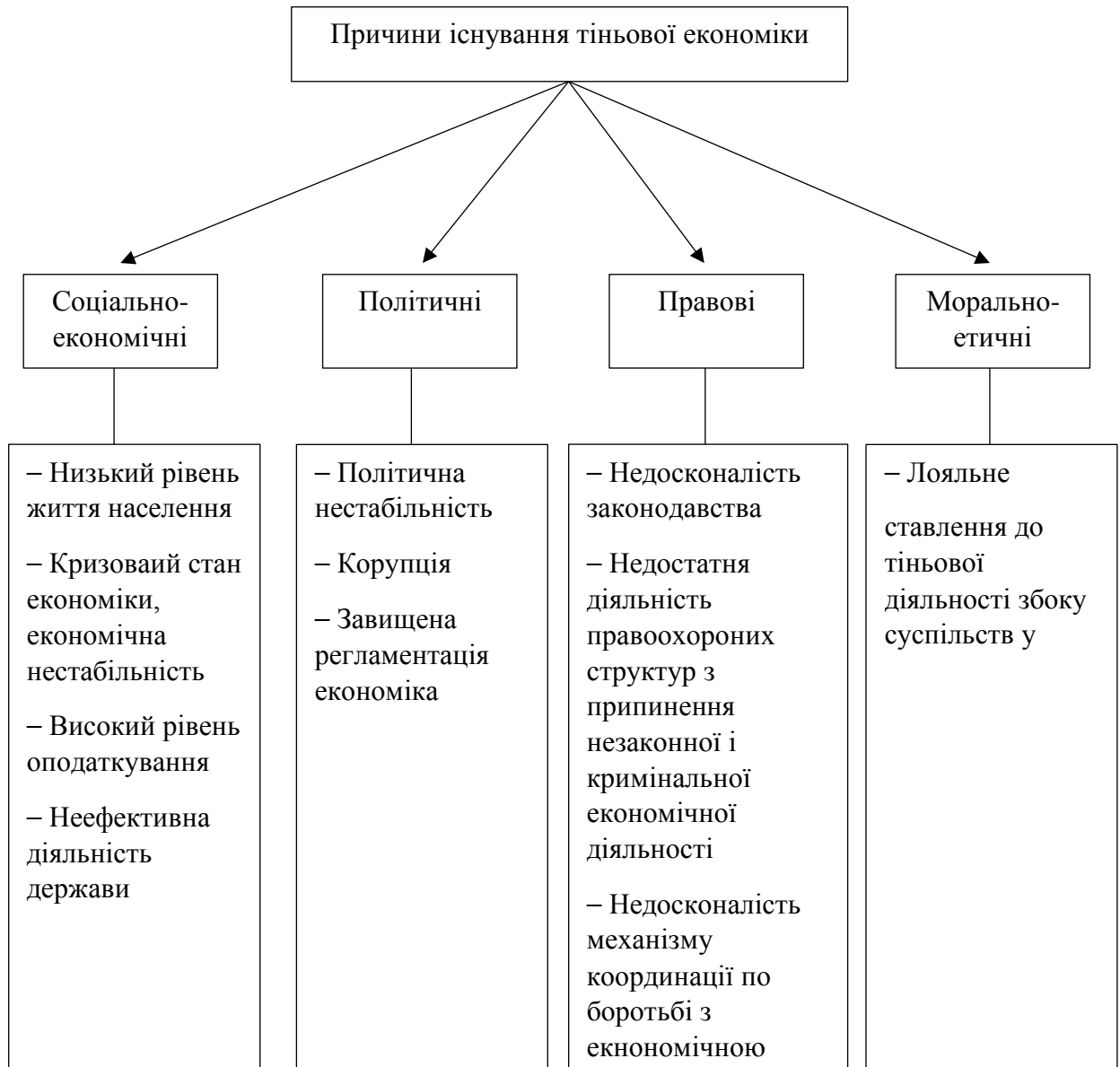


Рисунок Г.1 – Причини існування тіньової економіки

**ДОДАТОК Д**  
**ПОКАЗНИК РІВНЯ ТІНЬОВОЇ ЕКОНОМІКИ В УКРАЇНІ**



Рисунок Д.1 – Інтегральний показник рівня тіньової економіки в Україні (у % від обсягу офіційного ВВП) і темпи приросту/зниження рівня реального ВВП (у % до попереднього року)

**ДОДАТОК Е**  
**ДИНАМІКА РІВНЯ ТІНЬОВОЇ ЕКОНОМІКИ ЗА ОКРЕМИМИ**  
**МЕТОДАМИ**

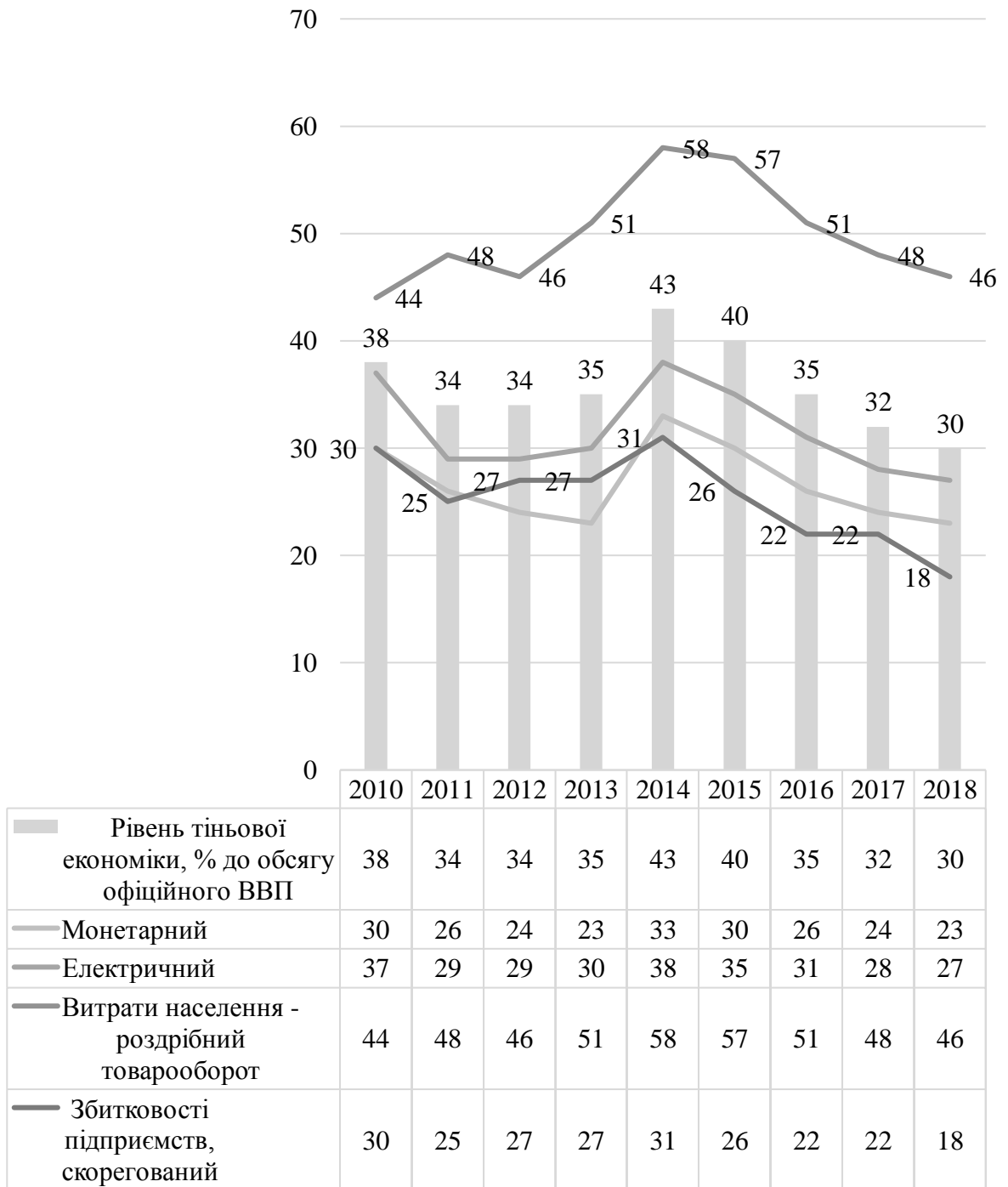


Рисунок Е.1 – Динаміка рівня тіньової економіки за окремими методами, % від обсягу офіційного ВВП

**ДОДАТОК Ж**  
**ДИНАМІКА РІВНЯ ТІНЬОВОЇ ЕКОНОМІКИ ЗА МЕТОДОМ**  
**ЗБИТКОВОСТІ ПІДПРИЄМСТВ**



Рисунок Ж.1 – Динаміка рівня тіньової економіки за методом збитковості підприємств, % до обсягу офіційного ВВП

**ДОДАТОК И**  
**РІВЕНЬ ТІНЬОВОЇ ЕКОНОМІКИ ЗА ВИДАМИ ЕКОНОМІЧНОЇ**  
**ДІЯЛЬНОСТІ**

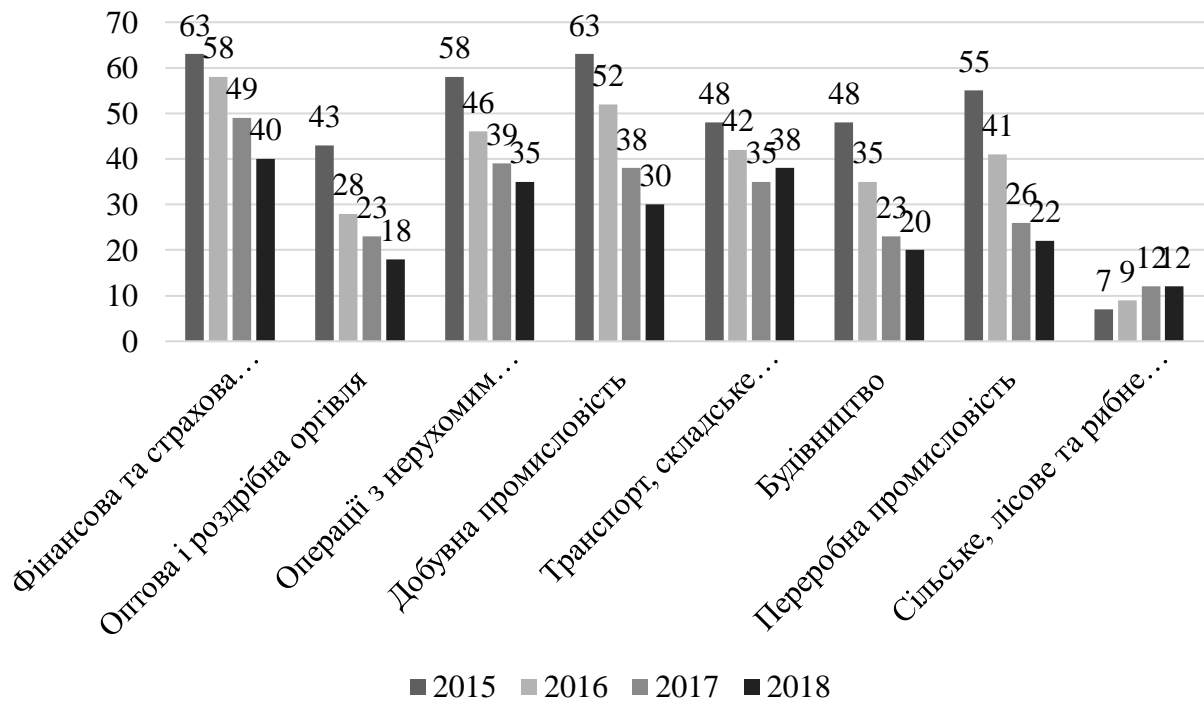


Рисунок И.1 – Рівень тіньової економіки за видами економічної діяльності, % від обсягу офіційного ВДВ відповідного ВЕД

**ДОДАТОК К**  
**РІВЕНЬ ТІНЬОВОЇ ЕКОНОМІКИ ЗА ЧИННОЮ ТА**  
**УДОСКОНАЛЕНОЮ РЕДАКЦІЄЮ МЕТОДУ «ВИТРАТИ**  
**НАСЕЛЕННЯ – РОЗДРІБНИЙ ТОВАРОБОРОТ»**

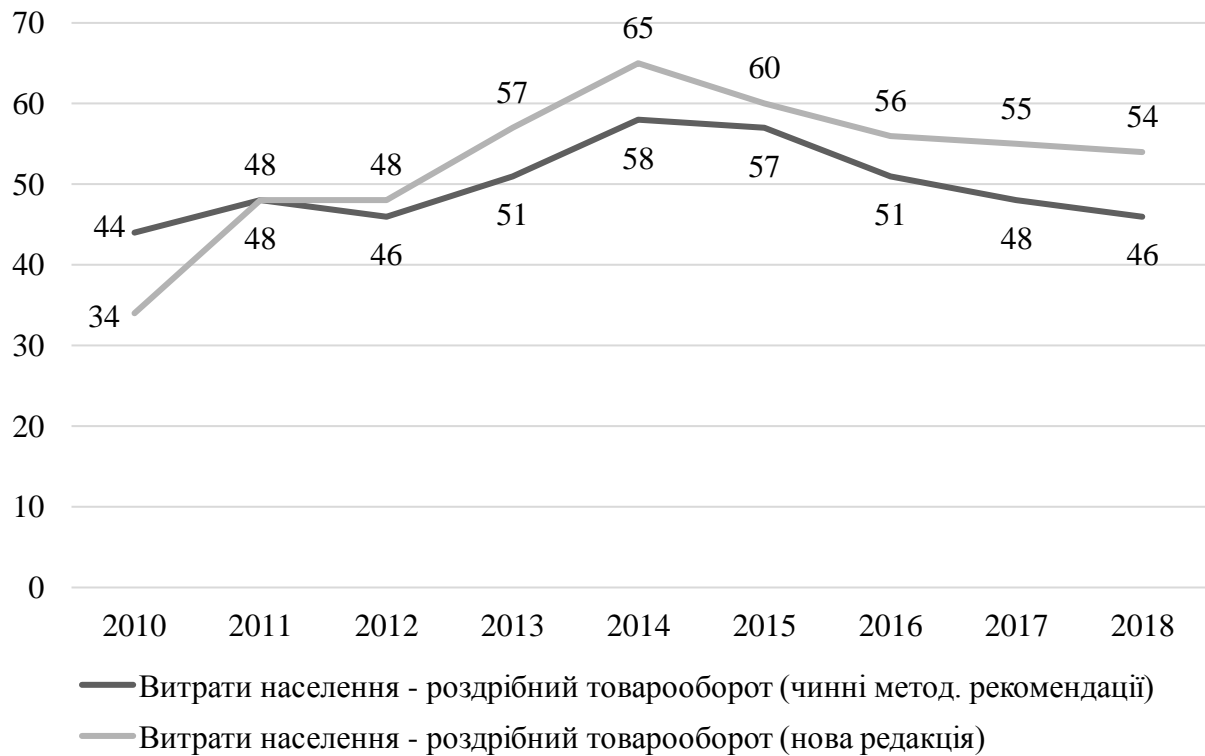


Рисунок К.1 – Рівень тіньової економіки за чинною та удосконаленою редакцією методу “витрати населення – роздрібний товарооборот”, % від обсягу офіційного ВВП

## ДОДАТОК Л

## РІВЕНЬ ТІНЬОВОЇ ЕКОНОМІКИ ЗА ЕЛЕКТРИЧНИМ МЕТОДОМ

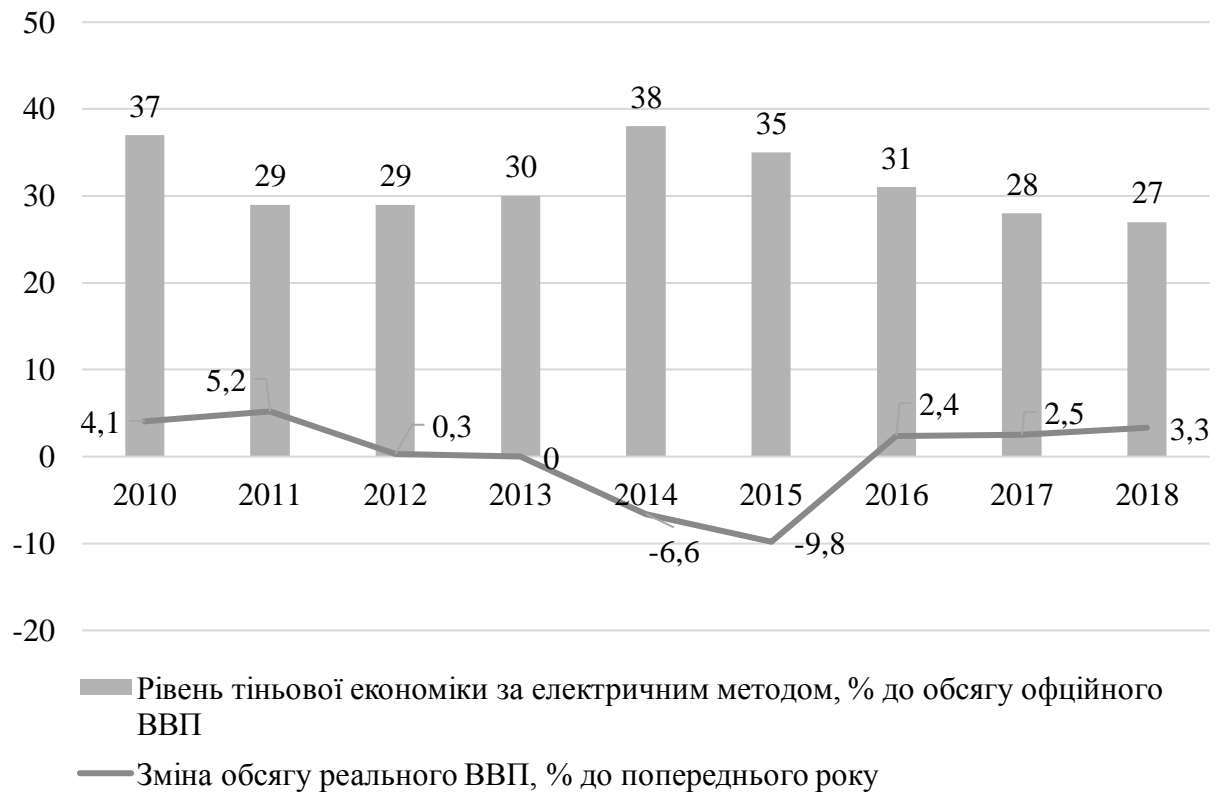


Рисунок Л.1 – Рівень тіньової економіки за електричним методом, % від обсягу офіційного ВВП



**ДОДАТОК М**  
**РІВЕНЬ ТІНЬОВОЇ ЕКОНОМІКИ ЗА ЧИННОЮ ТА**  
**УДОСКОНАЛЕНОЮ РЕДАКЦІЄЮ МОНЕТАРНОГО МЕТОДУ**

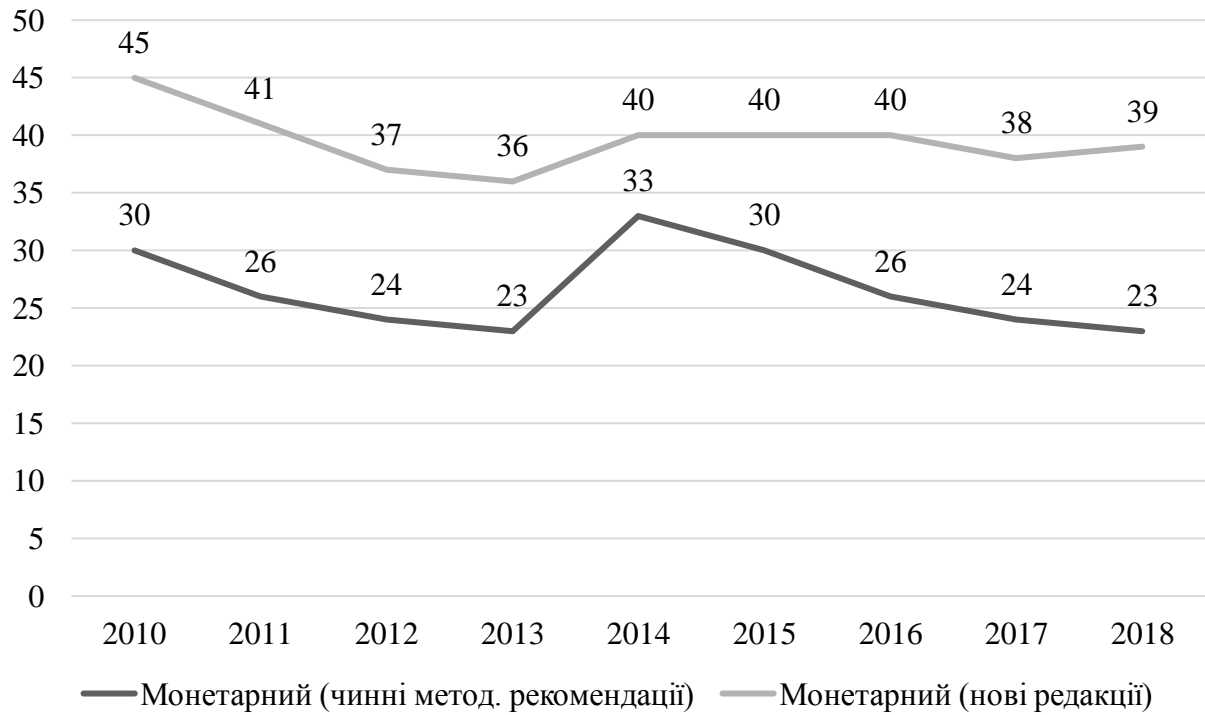


Рисунок М.1 – Рівень тіньової економіки за чинною та удосконаленою редакцією монетарного методу, % від обсягу офіційного ВВП

## ДОДАТОК Н

### ПРИКЛАД ВИВЕДЕННЯ КОШТІВ ЗА СХЕМОЮ «ВИВЕДЕННЯ КАПІТАЛУ»



#### ПРИКЛАД 1

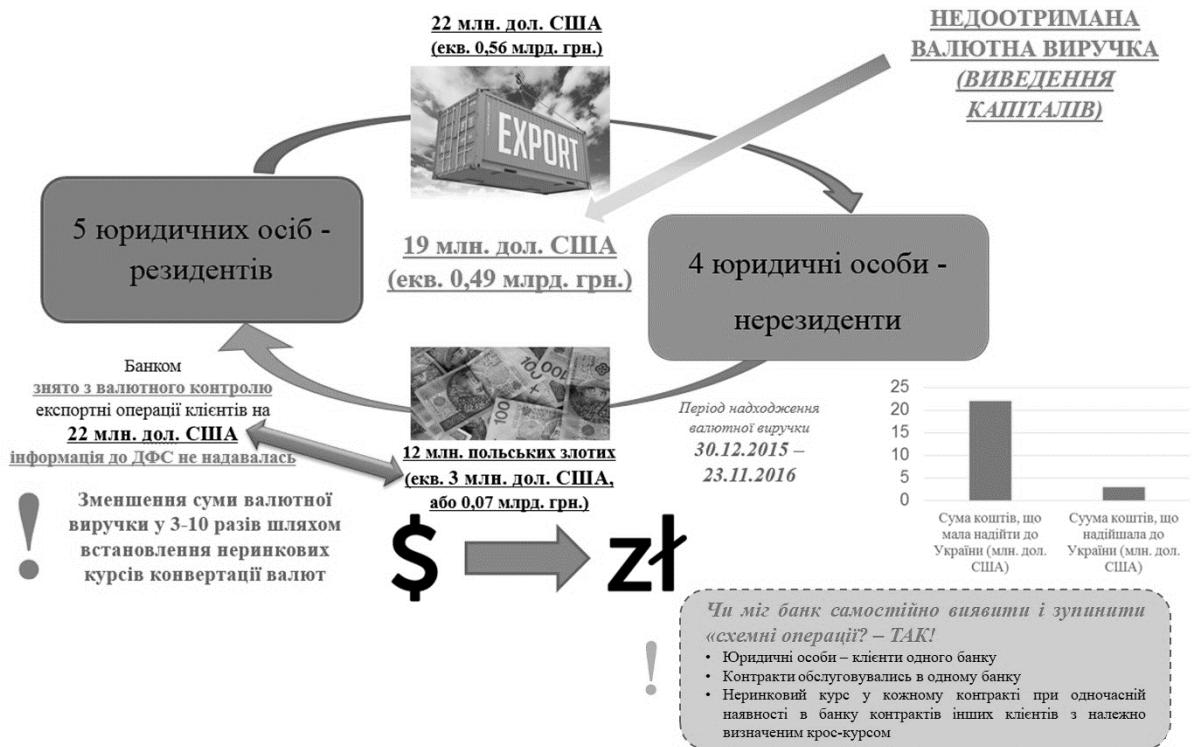


Рисунок Н.1 – Приклад виведення коштів за схемою «Виведення капіталу»

## ДОДАТОК П

### ПРИКЛАД ВИВЕДЕННЯ КОШТІВ ЗА СХЕМОЮ «ПЕРЕВЕДЕННЯ В ГОТІВКУ»



#### ПРИКЛАД 2

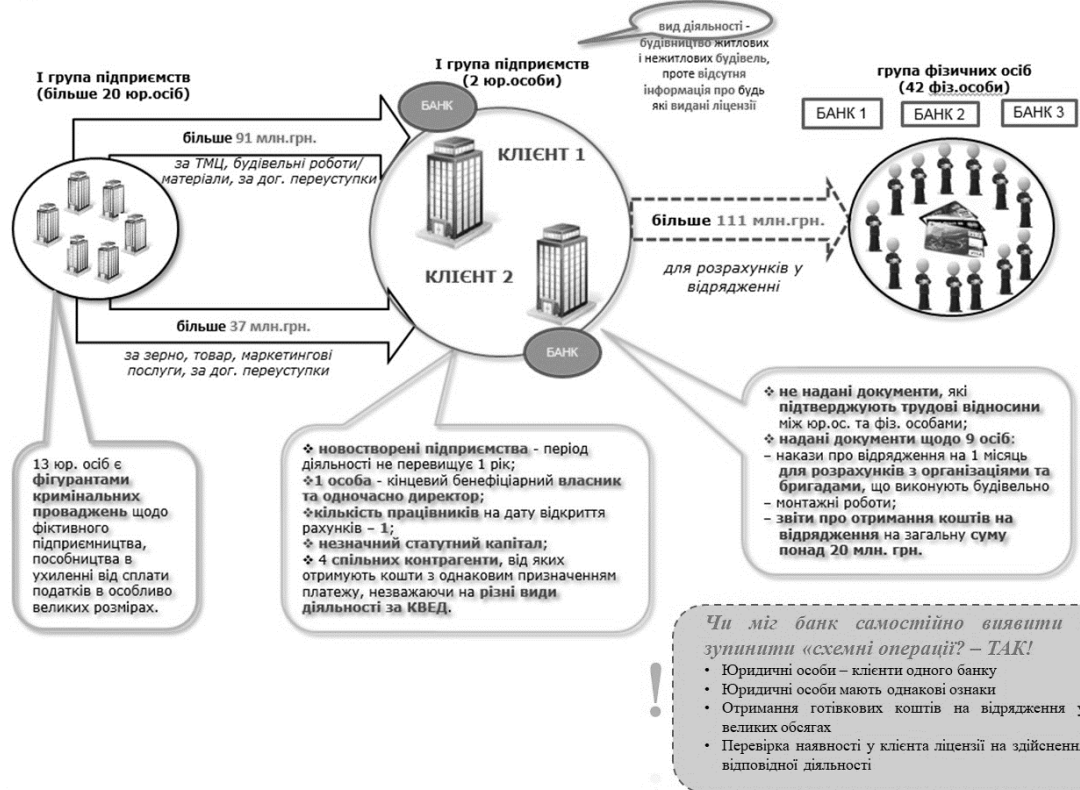


Рисунок П.1 – Приклад виведення коштів за схемою «Переведення в готівку»

## ДОДАТОК Р

### ПРИКЛАД ВИВЕДЕННЯ КОШТІВ ЗА СХЕМОЮ «КОРУПЦІЙНА»



#### ПРИКЛАД 3

Юридична особа 1 та Юридична особа 2 є фігурантами кримінальних справ, зокрема стосовно фіктивної діяльності.

В матеріалах кримінального провадження, зокрема зазначено: «... посадові особи Юридичної особи 1 та Юридичної особи 2 з використанням в ланках контрагентів суб'єктів господарської діяльності з ознаками фіктивності здійснюють незаконне виведення державних грошових коштів з державного підприємства, засновником якого є Міністерство нафти та енергетики України та їх фактичне розкрадання...»

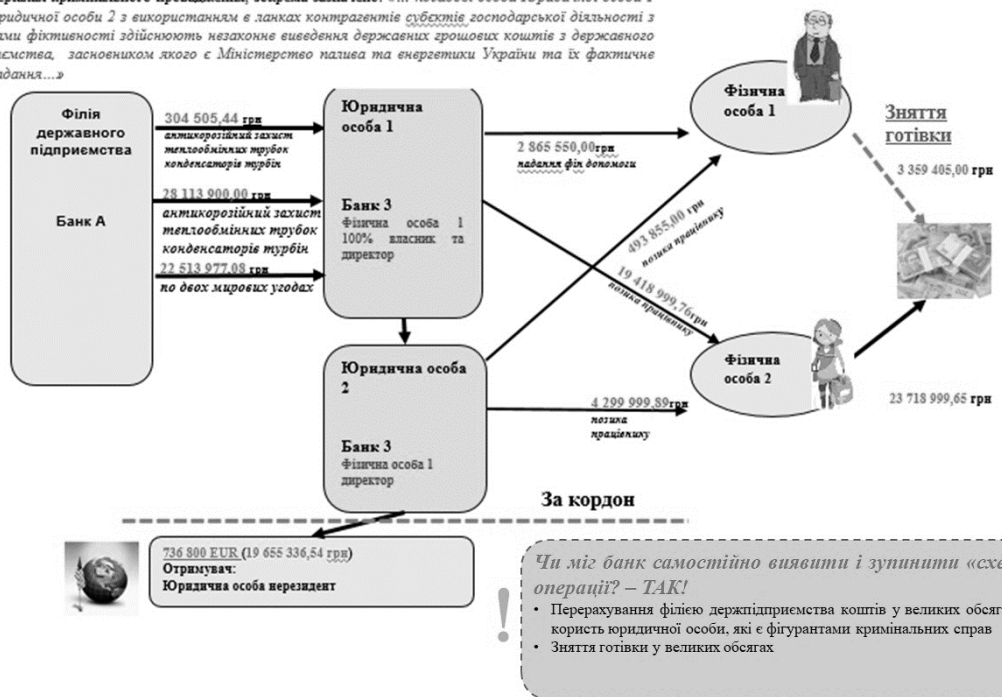


Рисунок Р.1 – Приклад виведення коштів за схемою «Корупційна»

## ДОДАТОК С

### ПРИКЛАД ВИВЕДЕННЯ КОШТІВ ЗА СХЕМОЮ «КОТЕЛ»



#### ПРИКЛАД 4

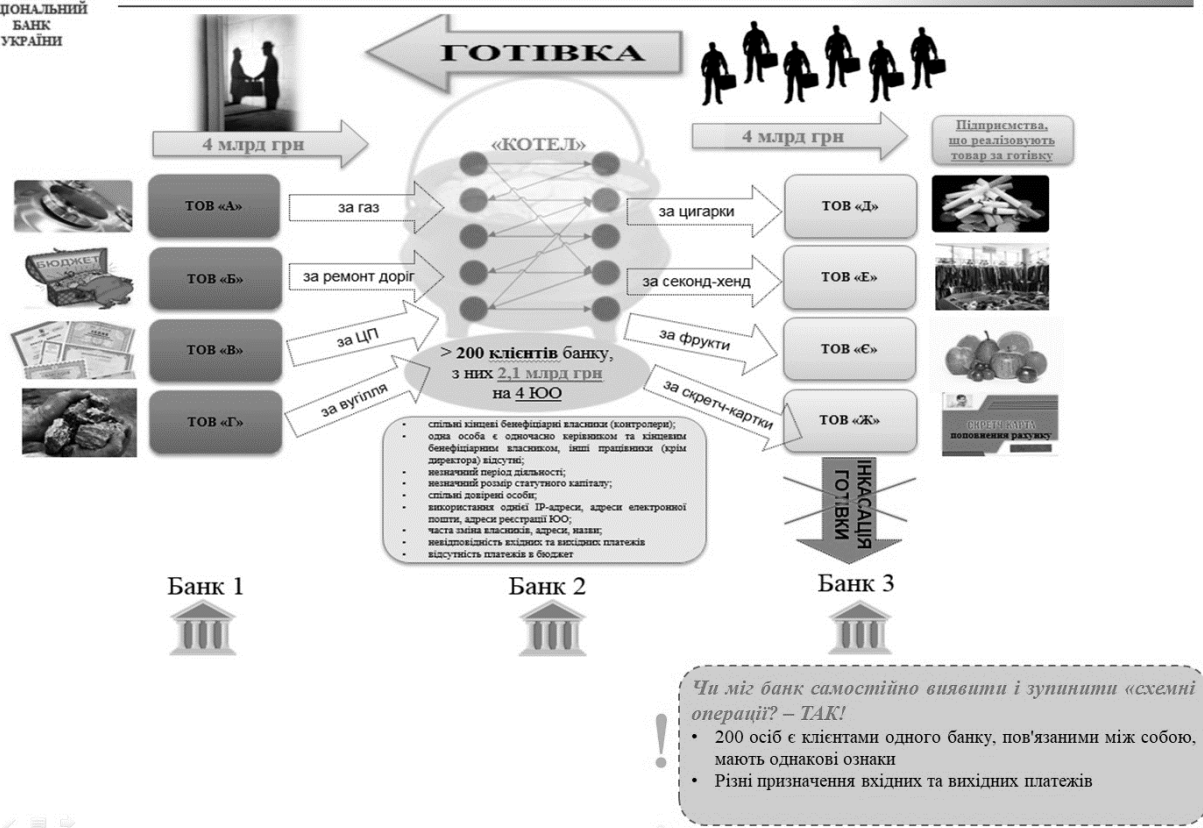


Рисунок С.1 – Приклад виведення коштів за схемою «Котел»

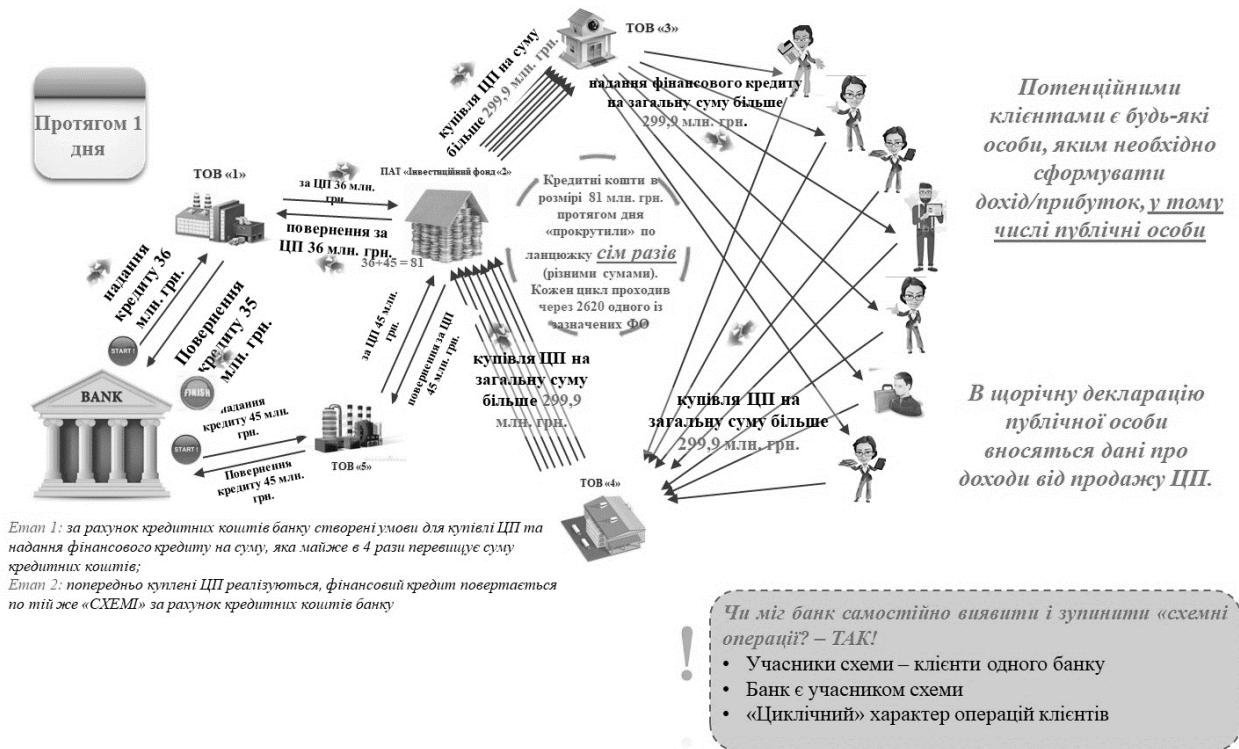
## ДОДАТОК Т

### ПРИКЛАД ВИВЕДЕННЯ КОШТІВ ЗА СХЕМОЮ «ФІКТИВНІ ДОХОДИ»



#### ПРИКЛАД 5

Фіктивне формування доходів від продажу ЦПІ для подальшого декларування та легалізації доходів



*Етап 1: за рахунок кредитних коштів банку створені умови для купівлі ЦПІ та надання фінансового кредиту на суму, яка майже в 4 рази перевищує суму кредитних коштів;*  
*Етап 2: попередньо куплені ЦПІ реалізуються, фінансовий кредит повертається по тій же «СХЕМІ» за рахунок кредитних коштів банку*

Рисунок Т.1 – Приклад виведення коштів за схемою «Фіктивні доходи»

# ДОДАТОК У

## ПРИКЛАД ВИВЕДЕННЯ КОШТІВ ЗА СХЕМОЮ «ОТРИМАННЯ ГОТІВКИ»



### ПРИКЛАД 6

#### Отримання готівкових коштів

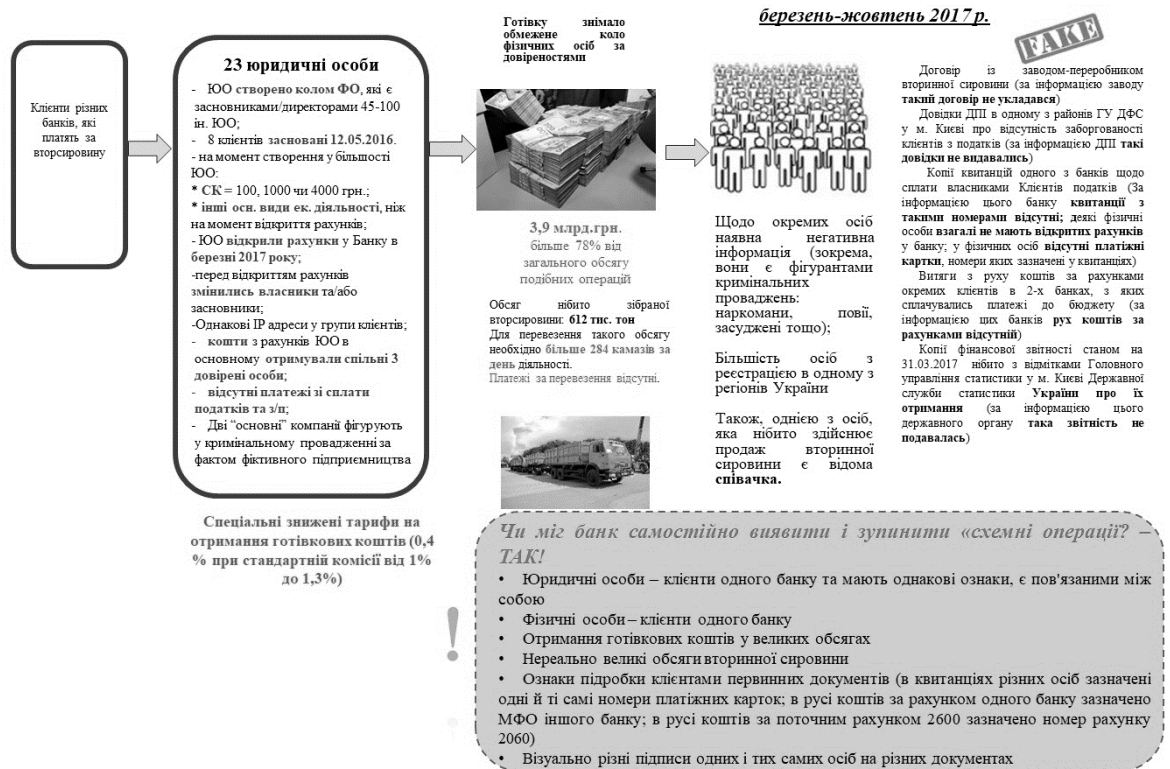


Рисунок У.1 – Приклад виведення коштів за схемою «Отримання готівки»

# ДОДАТОК Ф

## ПРИКЛАД ВИВЕДЕННЯ КОШТІВ ЗА СХЕМОЮ «ГОТІВКОВІ БЕЗ ГОТІВКИ»



### ПРИКЛАД 7

#### Готівка без готівки/ухилення від сплати податків

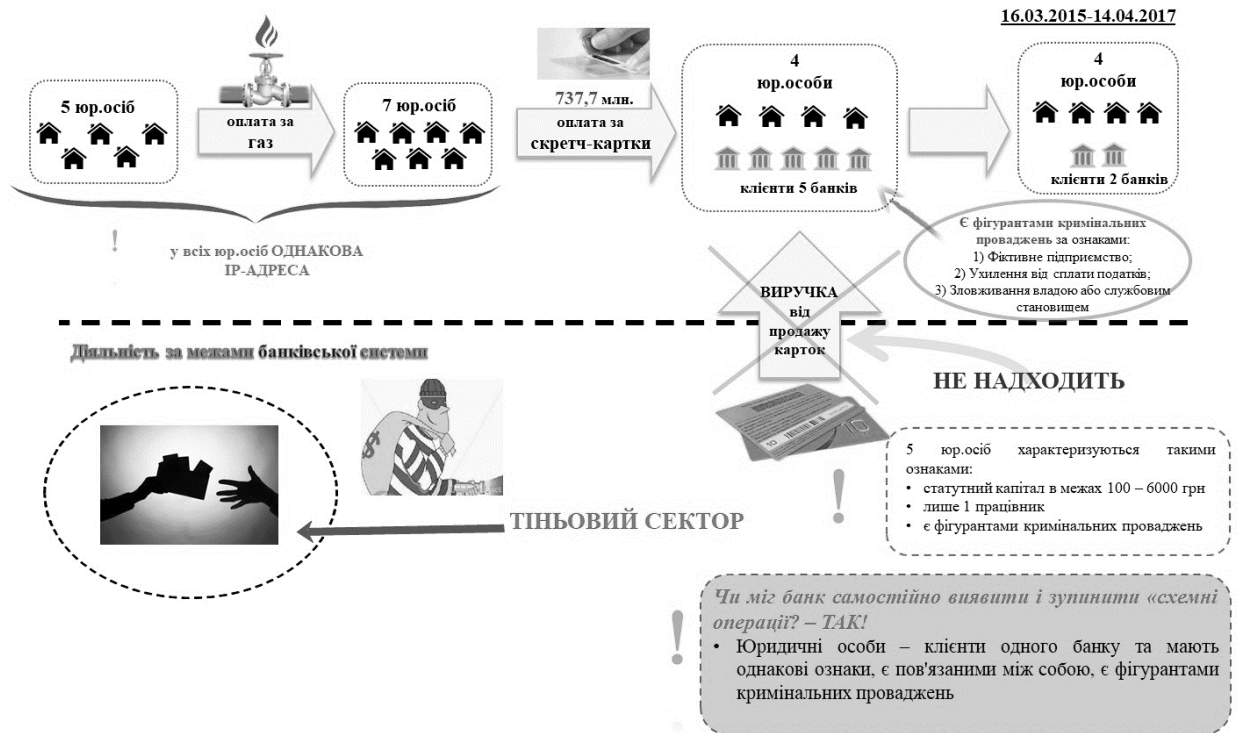


Рисунок Ф.1 – Приклад виведення коштів за схемою «Готівкові без готівки»